

**EUROPOS MIGRACIJOS TINKLAS
TARPTAUTINĖ MIGRACIJOS ORGANIZACIJA
SOCIALINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS**

**GRĮŽTAMOJI MIGRACIJA:
TEORINĖS ĮŽVALGOS
IR SITUACIJA LIETUVOJE**

Dr. Audra Sipavičienė
Dr. Vladas Gaidys
Margarita Dobrynina

Mokslo Studija

Vilnius, 2009

UDK 314(474.5)
Si-112

Atsakinga redaktorė: dr. Audra Sipavičienė

Recenzentai:

Prof. dr. Romas Lazutka

Prof. habil. dr. Vlada Stankūnienė

Kalbos redaktorė: Živilė Andriūnienė

Knyga parengta pagal Europos migracijos tinklo (EMN) metinės ataskaitos Prieglobsčio ir migracijos statistika ir Socialinių tyrimų instituto 2008 m. vykdyto tyrimo „Grįžtamoji migracija“ medžiagą. Knyga Socialinių tyrimų instituto apsvarstyta ir rekomenduota spausdinti 2009-11-30. Protokolas Nr. VI-8.

Europos migracijos tinklas (EMN) – tai ES valstybių narių ir Europos Komisijos tinklas, skirtas rinkti, analizuoti ir dalintis naujausia, objektyvia ir palyginama informacija migracijos bei prieglobsčio srityje europiniu lygiu ir patenkinti Bendrijos institucijų, valstybių narių valdžios institucijų bei plačiosios visuomenės informacijos apie migraciją ir prieglobstį poreikius.

ISBN 978-9955-697-20-6

© Tarptautinė migracijos organizacija (IOM)

Leidinyje pateikta analizė nebūtinai atspindi oficialią TMO ir jos šalių narių poziciją.

Visos teisės saugomos. Kopijuoti visą ar dalimis, taip pat naudoti komerciniais tikslais be Tarptautinės migracijos organizacijos (IOM) Vilniaus biuro raštiško leidimo draudžiama.

Turinys

Įvadas	5
1. Grįžtamoji migracija: apibrėžimas ir trumpas apibūdinimas	7
1.1. Definicijos ir tipologija	7
1.2. Grįžtamoji migracija – tarptautinis kontekstas	10
1.3. Grįžtamosios migracijos veiksniai: nuo teorijos iki praktikos	12
2. Emigracija ir grįžtamoji migracija: situacija Lietuvoje	17
2.1. Emigracija ir jos pasekmės	17
2.2. Imigracija į Lietuvą ir grįžtamoji migracija Lietuvoje	19
3. Ar reikia skatinti grįžtamąją migraciją? Kaip elgtis kitos šalyse?	22
3.1. Tikslų šalis: migrantų grįžimą skatinanti politika	22
3.2. Kilmės šalis: piliečių susigrąžinimo politikos apžvalga	23
4. Lietuvos politikos priemonės migrantų grįžimui skatinti	27
5. Grįžtamoji migracija – empirinio tyrimo rezultatai	30
5.1. Tyrimo apimtis ir tyrimo metodai	30
5.2. Viešosios nuomonės ir ekspertų apklausos rezultatai	31
5.2.1 Grįžtamosios migracijos potencialas ir jo realizacijos tikimybė	32
5.2.2. Ar reikia (ir kaip) skatinti lietuvių grįžtamąją migraciją?	37
5.3. Problemos, su kuriomis susiduria grįžtantieji migrantai, – ekspertų apklausos rezultatai	40
6. Grįžtamosios migracijos diskursas Lietuvos žiniasklaidoje	43
Išvados	47
Rekomendacijos	51
Summary	55
Literatūra	69

Ivadas

Šis tyrimas atliktas 2008 metais – iki pasireiškiant ekonominei krizei, todėl jame ir skiriama daugiau dėmesio laikotarpiui, kai grįžtamoji migracija buvo laikoma viena iš priemonių trūkstamai darbo jėgai kompensuoti. Šiuo metu (2009-aisiais) situacija pakitusi: auga nedarbas, stebima net nauja emigracijos banga, tad grįžtamosios migracijos problemos tapo „nebeaktualios“, sprendimai atidedami ateičiai. Tačiau vis dėlto grįžtamosios migracijos klausimai ir problemos turėtų likti politikų akiratyje. Juk, pirma, ekonominis nuosmukis tik keičia grįžtančiųjų motyvaciją ir priežastis, bet nepaneigia paties grįžimo proceso. Antra – tikėtina, kad, atsigauinant ekonomikai, vėl (gal net stipriau) susidursime su darbo jėgos trūkumu ir poreikiu susigrąžinti emigravusius tautiečius. Ir trečia, grįžtamoji migracija neturėtų būti vertinama vien ekonominiu aspektu – ji yra sudėtingesnių procesų dalis.

Kaip ir daugelyje Vidurio bei Rytų Europos šalių, Lietuvoje vykstanti politinė, socialinė ir ekonominė raida iš esmės paveikė tarptautinės migracijos procesą. Per pastaruosius 18 nepriklausomybės metų (1990–2008 m.) iš Lietuvos emigravo arti pusės milijono (apie 20 proc.) darbingo amžiaus žmonių, tuo tarpu priešpriešinis srautas lieka žymiai menkesnis. Iš Lietuvos išvyksta tam tikrų profesijų ar sluoksnių atstovai, o tai lemia struktūrinius Lietuvos gyventojų ir darbo jėgos pokyčius – t. y. ne tik mažėja bendras gyventojų skaičius, bet ir blogėja demografiniai rodikliai, visuomenė sensta, vis labiau ima trūkti darbo jėgos, ypač specialistų, pradedama mąstyti apie darbuotojų atsivežimą iš trečiųjų šalių.

Šioms dabar stebimoms tendencijoms ieškoma alternatyvų, ir viena jų – bandymas pasukti migracijos srautus ir skatinti grįžtamąją migraciją. Tačiau kokie veiksniai apsprendžia grįžtamosios migracijos eigą, kokių priemonių imasi kitos šalys? Patirties, net ir tarptautiniu mastu, iš tiesų nėra gausu. Be to, kaip rodo daugelis tyrimų, rengiant grįžtamosios migracijos skatinimo programas ypač svarbu įvertinti tos konkrečios šalies kontekstą, problemas, su kuriomis susiduria norintieji grįžti. Būtent šiems klausimams tyrime ir skiriamas pagrindinis dėmesys:

- Koks yra grįžtamosios migracijos potencialas ir kas trukdo jį realizuoti?
- Lietuvos gyventojų nuostatos dėl emigracijos ir grįžtamosios migracijos; grįžtamosios migracijos „pliusai“ ir „minusai“;
- Ar reikia skatinti grįžtamąją migraciją ir kaip tai daryti?
- Realios problemos, su kuriomis susiduria grįžusieji ar galvojantieji grįžti.

Šio, bandomojo, tyrimo tikslas buvo įvertinti grįžtamosios migracijos problemas įvairiais pjūviais – iš išorės ir iš vidaus, teoriniu ir praktiniu aspektu. Tam buvo derinami įvairūs tyrimo metodai:

- Užsienio literatūros (teorijų) ir politikos apžvalga;
- Lietuvos migracijos ir grįžtamosios migracijos statistinė analizė;
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės vykdomos politikos grįžtamajai migracijai skatinti priemonių apžvalga;
- Lietuvos gyventojų nuomonės apie emigraciją ir grįžtamąją migraciją apklausa;
- Užsienio lietuvių bendruomenių atstovų internetinė apklausa;
- Ekspertų apklausa;
- Žiniasklaidos turinio analizė.

Ši studija yra kolektyvinis trijų autorių darbas: 1–4 sk. bei įvadą, išvadas ir rekomendacijas parengė A. Sipavičienė; 5 sk. – A. Sipavičienė ir V. Gaidys, 6 sk. – M. Dobrynina.

Tai pirmas tokio pobūdžio daugiaplanis tyrimas ir daugelis jo išvadų yra nevienareikšmės, iškelia naujus klausimus, todėl gali būti nuorodos tolesniems giluminiams tyrimams. Tačiau kartu išryškėja ir tam tikros gairės, kaip būtų galima formuoti grįžtamosios migracijos politiką, kokių priemonių tikisi / pageidauja galvojantieji grįžti į Lietuvą.

1. Grįžtamoji migracija: apibrėžimas ir trumpas apibūdinimas

1.1. Definicijos ir tipologija

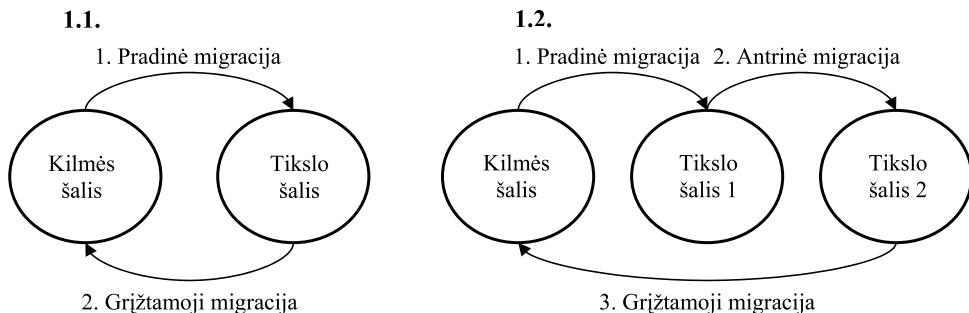
Nors grįžtamoji migracija yra neatsiejama migracijos proceso dalis, tyrimų ar lyginamosios statistinės informacijos apie ją tarptautiniu mastu yra labai nedaug. Bandymai įvertinti šį fenomeną susiduria su dviem sunkumais: grįžtamosios migracijos apibrėžimu ir duomenų prieinamumu.

Kas yra grįžtantysis migrantas? Pagal Jungtinių Tautų statistikos departamento Tarptautinės migracijos duomenų rinkimo skyriaus pasiūlytą apibrėžimą, grįžtantieji migrantai yra „asmenys, grįžtantys į savo pilietybės šalį, pabuvę tarptautiniais migrantais (trumpalaikiais ar ilgalaikiais) kitoje šalyje ir ketinantys savo šalyje praleisti bent vienerius metus“. Šis apibrėžimas apima keturis aspektus: i) kilmės šalį, ii) gyvenamąją vietą užsienyje, iii) buvimo kitoje šalyje trukmę, iv) buvimo trukmę savo šalyje jau grįžus.

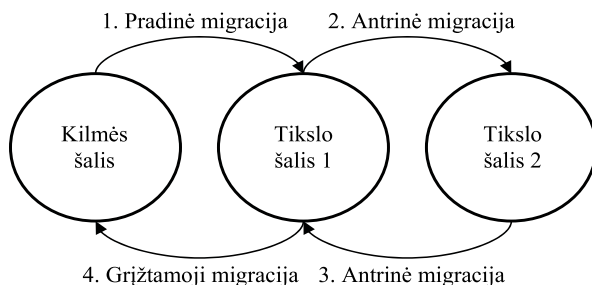
Grįžtamosios migracijos apibūdinimai ir vertinimai neretai yra gana kontraversiški. Priklausomai nuo teorinio konteksto, kuriuo remiantis analizuojama grįžtamoji migracija, grįžimas gali būti vertinamas kaip „nesėkmė“ (neoklasikinė ekonominė migracijos teorija), kaip iš anksto apgalvota ekonominės migracijos plano dalis (naujoji ekonominė migracijos teorija), kaip plano keisti bendruomenės socialinį kontekstą / diegti inovacijas išdava (struktūralistinis požiūris) ar kaip tarpinis etapas atviros migracijos ciklo procese (tinklo teorijos ir transnacionalizmo samprata).

Tad **grįžimas neretai yra sudėtingesnės migracijos istorijos dalis**. Kaip rodo 1.1. paveikslas, etapinės migracijos atveju paskutinė gyvenamosios vietos šalis prieš grįžimą nebūtinai yra pirminė tikslo šalis (1.2) ir išvykimas iš imigracijos šalies nebūtinai yra grįžimas į kilmės šalį (1.3).

1.1. pav. Grįžtamosios migracijos tipai, priklausomai nuo migracijos istorijos

1.3.

Ekspertų vertinimai leidžia teigti, kad ikikriziniu laikotarpiu Lietuvai nebuvo būdinga etapinė migracija ir grįžimo tikimybė priklausė nuo migraciją lemiančių veiksnių dviejose šalyse – kilmės šalyje / Lietuvoje ir tikslo šalyje. Ekonominė krizė koreguoja migracijos trajektoriją, vis labiau ima reikštis etapinė migracija, kai migruojama per kelias šalis, tad ir grįžimo procesas tampa sudėtingesnis, jį sunkiau kaip nors paveikti.

Antra tipologija paremta laiko tarpu, praleistu kilmės šalyje grįžus. Tarp grįžimo periodų ir migracijos rūšių, kurios lemia grįžimo sprendimus (ar su jais susijusios), yra simbiotinis ryšys. Šiuo atveju gali būti išskirti keturi grįžtamosios migracijos tipai:

Atsitiktiniai grįžimai: trumpalaikiai, galbūt periodiškai (pavyzdžiui, kiekvieną mėnesį), ir jų tikslas yra aplankyti giminaičius, praleisti šventes ar dalyvauti šeimos įvykiuose, tokiuose kaip vestuvės ar laidotuvės. Dažniausiai migrantas grįžta trumpam laikui, kad pailsėtų, arba galbūt komerciniais tikslais, pavyzdžiui, kad išgytų nuosavybės. Be minėtųjų, Lietuvoje ypač populiarius yra grįžimas, susijęs su sveikatos problemomis: čia pigesnis (ar nemokamas) gydymas, neretai reikalinga ir profesionalaus psichologo, kalbančio lietuviškai, pagalba.

Sezoniniai grįžimai: padiktuoti darbo veiklos pobūdžio, pavyzdžiui, statybos ar viešbučių darbai užsienyje derinami su žemės ūkio veikla kilmės šalyje.

Laikini grįžimai: šiuo atveju migrantas grįžta ir lieka kilmės šalyje tam tikrą laiką, galbūt net ieško joje darbo, tačiau neatsisako ketinimų vėl emigruoti į užsienį. Visi trumpalaikiai grįžimai leidžia nenutrūkti socialiniams ryšiams su kilmės šalimi ir neretai yra reemigracijos preliudija.

Visam laikui sugrįžtantieji yra tie, kurie persikelia gyventi į savo kilmės šalį visam laikui.

Naudojantis šia tipologija galima būtų išskirti *atsitiktinius grįžimus* – jie Lietuvai ypač būdingi, būtent šiai migrantų grupei ir galėtų būti skiriamos grįžtamosios migracijos skatinimo / politikos priemonės.

Šios laikino grįžimo rūšys gali būti išskirtos remiantis elgesio stebėjimu. Tačiau **ketinimai grįžti gali skirtis nuo realaus / galutinio migracijos rezultato** ir tai lemia **trečią tipologiją**, kurią pasiūlė Bovenkerk (1974), komentavo ir detalizavo Gmelch (1980) bei King (1983). Remiantis šia tipologija, vėlgi gali būti išskirti keturi grįžtančiųjų tipai:

Migrantai, kurie emigruoja ketindami grįžti ir kurie iš tikrųjų grįžta. „Tikslo migrantai“, kurie išvažiuoja į užsienį turėdami konkretų tikslą – surinkti tam tikrą pinigų sumą arba įgyti profesinį išsilavinimą, yra šios grupės dalis; jų planai aiškūs ir grįžimas iš anksto nulemtas pasiekus migracijos tikslą. Kiti gali emigruoti galvodami grįžti, bet vėliau, kai iš tiesų išvyksta, gali apie tai pamiršti. Dažnai grįžimas atidedamas ir migrantas grįžta vėliau negu iš pradžių ketino. Būtent tai dabar ir stebima lietuvių emigrantų – ketinusieji grįžti į Lietuvą atideda savo sprendimą ateičiai.

Planuota laikina emigracija, bet iš tikrųjų migrantas taip ir negrįžta: tai toks atvejis, kai grįžimas nuolat atidėliojamas, kol galiausiai niekada neįvyksta. Šis atvejis dažnas tarp studentų, kurie išvyksta į užsienį studijuoti ir lieka ten baigę mokslus – tipišką protų nutekėjimo fenomeną, arba tarp darbo migrantų, kurie nusprendžia likti ir įsikurti tikslo šalyje ir nebegrįžti į savo kilmės šalį. Tam nemažą įtaką gali turėti ir dosni socialinės apsaugos sistema tikslo šalyse. Ekonominė krizė ypač padidina tokių atvejų tikimybę.

Planuota nuolatinė emigracija, kurios pasekmė yra grįžimas: nulemta arba išorinių veiksnių, priverčiančių migrantus grįžti, arba paties migranto nuomonės pokyčio dėl namų ilgesio arba kitų asmeninių priežasčių. Kitu atveju migrantai grįžta dėl ekonominių, socialinių ar politinių sąlygų pagerėjimo kilmės šalyje – tai turi įtakos migrantų požiūrio pokyčiams. Lietuvoje tokie procesai buvo suaktyvėję ekonomikos kilimo metais (2007–2008 m.).

Planuota nuolatinė emigracija be grįžimo. Šiuo atveju dažniausiai emigruojama dėl šeimos susijungimo ar dėl kitų asmeninių priežasčių. Tokiai migracijai mažai įtakos daro išorės veiksniai bei įvairios migracijos politikos iniciatyvos.

Kuriant grįžimo skatinimo politiką ir ypač stengiantis, kad jos priemonės būtų kuo efektyvesnės, aktualu būtų apžvelgti ir struktūralistų pasiūlytą grįžtamosios migracijos **tipologiją, priklausomai nuo grįžimo priežasčių ir noro daryti įtaką kilmės šalies bendruomenei** (Cerase, 2004). Dažniausiai išskiriami tokie tipai:

- Grįžimas – *nepavykusi migracija*, t. y. kai grįžtama nesugebėjus prisitaikyti, integruotis tikslo šalyje;

- *Konservatyvusis grįžimas*, t. y. kai grįžimas yra migracijos plano dalis, pavyzdžiui, sukaupus pakankamai pinigų kilmės šalyje įsigyti žemės ar pradėti verslą. „Konservatyviųjų“ reemigrantų tikslas – jų asmeninė gerovė, bet jie neturi tikslo keisti bendruomenės socialinio konteksto;
- *Grįžimas pensijai* – tikslas, sukaupus lėšų užsienyje, senatvėje vartojimą perkelti į kilmės šalį;
- *Inovatyvusis grįžimas*, kai grįžtama turint tikslą maksimaliai panaudoti sukauptus materialinius ir nematerialinius resursus inovacijoms kilmės šalyje.

Pastarasis grįžtamosios migracijos tipas ypač svarbus, būtent tokie grįžtamajai migracijai skatinti galėtų būti ir skirtas pagrindinis dėmesys kuriant grįžtamosios migracijos politiką. Atkreiptinas dėmesys, kad tokių migrantų grįžimo skatinimas aktualus ne tik ir ne tiek ekonominio klestėjimo metais, bet ir krizės sąlygomis.

Kartu būtina atkreipti dėmesį dar į vieną grįžtamosios migracijos tipą – vadinamąjį **virtualų grįžimą**, t. y. migranto dalyvavimą kilmės šalies socialiniame, ekonominiame, kultūriniame ir kitokiame gyvenime liekant užsienyje. Nors gyventojų skaičiaus pokyčiams tokie „grįžimai“ įtakos neturi, jų ekonominė ir socialinė nauda gali būti ypač didelė. Be to, tai gali būti ir tarpinė grandis prieš sugrįžimą *de facto*.

Čia pateikti literatūroje dažniausiai sutinkami grįžtamosios migracijos apibrėžimai ir klasifikavimo pavyzdžiai. Praktiniame darbe, ypač analizuojant statistinę informaciją, neretai tenka apsiriboti realiai įvertinamais grįžtamosios migracijos modeliais. Todėl ir šiame tyrime (ypač statistinėje apžvalgoje) nebus detalios analizuojamos visos grįžtamosios migracijos rūšys, nebus griežtai laikomasi Jungtinių Tautų apibrėžimo, o „grįžtančiu migrantu“ bus laikomi visi Lietuvos piliečiai, atvykstantys gyventi / dirbti į Lietuvą iš kitų šalių, kur gyveno / dirbo ilgiau nei 6 mėnesius. Tik empirinio tyrimo rezultatai leidžia kiek detalčiau pažvelgti į egzistuojančius (ar potencialius) grįžtamosios migracijos tipus Lietuvoje.

1.2. Grįžtamoji migracija – tarptautinis kontekstas

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos 2007 m. tyrimas rodo, kad priklausomai nuo tikslo šalies ir praleisto joje laiko, nuo 20 iki 50 procentų imigrantų išvyksta per penkerius metus nuo savo atvykimo: arba grįžta namo, arba išvyksta į trečiąją šalį (antrinė migracija). Kai kurioms šalims, pavyzdžiui, Kanadai, JAV ir Naujajai Zelandijai labiau sekasi išlaikyti imigrantus negu, pavyzdžiui, Europos šalims.

1.1. lentelė. Grįžtamosios migracijos rodikliai pasirinktose Europos šalyse ir JAV po 5 metų gyvenimo (gyventojai 15 metų ir vyresni):

Valstybė	Atvykimo laikotarpis	Vidutinis grįžtamosios migracijos rodiklis po 5 metų (proc.)
Airija	1993–1998	60,4
Belgija	1993–1999	50,4
Jungtinė Karalystė	1992–1998	39,9
Norvegija	1996–1999	39,6
Nyderlandai	1994–1998	28,2
JAV	1999	19,1

Šaltinis: International Migration Outlook. Annual Report (2008).

Migrantų mobilumas ir grįžtamosios migracijos rodikliai yra didesni tarp panašaus išvystymo šalių, tuo tarpu šalyse, kur pajamų skirtumai žymesni, migrantai yra labiau linkę pasilikti. Kadangi Lietuvos piliečiai emigruoja dažniausiai į šalis su gerokai aukštesniu darbo užmokesčio lygiu (vidutinio darbo užmokesčio skirtumai siekia iki 8 kartų), grįžimo motyvacija yra nedidelė ar bent jau ne dėl ekonominių priežasčių. Grįžimo rodikliai į ekonomiškai pirmaujančias valstybes yra dvigubai aukštesni nei į besivystančias šalis.

Grįžtamajai migracijai paaiškinti gali būti pasiūlytos keturios pagrindinės priežastys: i) nesugebėjimas integruotis į priimančiąją šalį, ii) pirmenybės teikimas savo kilmės šaliai, iii) tikslo (sukaupti santaupų, įgyti išsilavinimą, patirties, kt.) pasiekimas arba iv) įsidarbinimo galimybių kilmės šalyje atsiradimas dėl užsienyje įgytos patirties. Be to, migrantai, laikui bėgant, yra linkę prisitaikyti ir koreguoti savo planus, atsižvelgdami į priimančios šalies imigracijos / integracijos politiką.

Esant intensyviai emigracijai, grįžimo skatinimo / paramos grįžtantiems politika sulaukia vis didesnio susidomėjimo. Egzistuoja dvi pagrindinės priemonių, taikomų tikslo šalyse, kategorijos: tos, kurios siekia paremti efektyvią laikinų migracijos programų kontrolę, ir tos, kurios suteikia pagalbą savanoriškam grįžimui. Pastarosios apima įvairias priemones, pradedant informacijos apie grįžimo galimybes sklaidą iki tiesioginio grįžtančiųjų migrantų rėmimo pinigais, kelionės finansavimo ar pagalbos reintegruoti į kilmės šalies darbo rinką ir socialinį gyvenimą. Tačiau nepaisant tikslo šalių iniciatyvų gausos, savanoriško grįžimo pagalbos programų poveikis ribotas, bent jau lyginant jomis pasinaudojančių žmonių skaičių su bendru grįžusiųjų skaičiumi. Tai, be abejo, atspindi faktą, kad grįžimas yra galimas tik tokiu atveju, jei politinė, ekonominė bei socialinė situacija kilmės šalyje yra stabili ir patraukli, taip pat – kiek ir kaip kilmės valstybė suinteresuota susigrąžinti savo piliečius.

1.3. Grįžtamosios migracijos veiksniai: nuo teorijos iki praktikos

Grįžimą apsprendžiantys veiksniai gali varijuoti nuo makrolygmens socialinių, ekonominių ar politinių įvykių iki individualių, tik migrantui svarbių priežasčių ar nuostatų. Realiai grįžtamąją migraciją dažniausiai apsprendžia ne viena, o visas kompleksas tarpusavyje susipynusių įvairiausių priežasčių. Nors grįžimui neretai lemiamą įtaką turi tokie nematerialūs veiksniai kaip tėvynės ilgesys, noras būti įprastoje socialinėje aplinkoje / nediskriminuojamam, literatūroje sutinkama grįžtamosios migracijos veiksnių klasifikacija daugiausia vertina būtent ekonominį kontekstą.

Makroekonominis kontekstas ir migracijos nesėkmė

Viena pagrindinių studijų kryptių siekia paaiškinti grįžtamąją migraciją kaip klaidingos informacijos surinkimą apie tikslo šalį tuo metu, kai buvo priimamas sprendimas emigruoti. Migrantai, pavyzdžiui, neįvertino savo galimybių išmokti tos šalies kalbą arba išnaudoti savo profesinę patirtį; gavę darbą galbūt neatsižvelgė į pragyvenimo sąnaudas (ypač išlaidas už gyvenamąją vietą), šitaip neįvertindami santaupų kaupimo galimybių tikslo šalyje. Šiuo atveju grįžimas bus pakankamai staigus ir yra labiau tikėtinas, jeigu žmogaus prieiga prie informacijos yra skurdi. Ekonominės krizės laikmečiu tokių grįžimų skaičius gali išaugti. Kaip rodo Lietuvos pavyzdys (ekspertų vertinimu), dabar vis dažniau emigruojama impulsyviai, detaliam nepasidomėjus visomis darbo ir gyvenimo sąlygomis užsienyje, tad nuvykus neretai tenka nusivilti.

Spręsdami, ar verta grįžti, migrantai apsvarsto ne tik tikslo šalies darbo rinką, bet ir jiems atviras galimybes kilmės šalyje. Makroekonominis kontekstas jų kilmės ir tikslo šalyse yra esminis veiksnys apsisprendžiant grįžti.

Šios teorijos / modelio pradininkai yra Yezer ir Thurston (1976) bei Allen (1979), kurie jį pritaikė JAV vidinei migracijai. Herzog ir Schlottmann (1982) bandė įvertinti prieigos prie informacijos poveikį grįžtamosios migracijos tikimybei apskaičiuoti, tačiau šio modelio rezultatai nėra labai patikimi ir jo išvadų negalima taikyti esant kitam kontekstui.

Vertindamas emigrantus JAV, Duleep (1994) apibūdina grįžtamąją migraciją kaip „nepavykusią migraciją“. Jis parodo, kad yra dvi grįžtamosios migracijos bangos: pirmoji (po nesėkmingos migracijos) įvyksta labai greitai, tuo tarpu antroji (sėkmingesnės migracijos atveju) – daug vėliau, sulaukus maždaug pensinio amžiaus.

Borjas ir Bratsberg (1996) grįžtamosios migracijos modelis paremtas Roy (1951) argumentacija, kad migracijos srautų struktūra priklauso nuo vidutinio pajamų pasiskirstymo kilmės ir tikslo šalyse bei nuo vidutinių žmogiškojo kapitalo iplaukų.

*Kai kurios studijos „nepavykusios migracijos“ hipotezę tikrino analizuo-
damos ryšį tarp integracijos į tikslo šalies darbo rinką ir grįžtamosios
migracijos. Vis dėlto šių studijų rezultatai yra prieštaringi. Vieni, pavyz-
džiui, Borjas (1989), įrodinėja, kad, sakykim, Jungtinėse Valstijose darbo
rinkoje prasčiausiai sekasi imigrantams mokslininkams, kiti, pavyzdžiui,
Reyes (1997), pateikia panašius rezultatus apie Meksikos darbininkus
Jungtinėse Valstijose.*

*Kaip alternatyvą grynai ekonominiam „nesėkmės“ traktavimui Cerase
siūlo nesėkmingai migracijai priskirti ir tuos grįžtančiuosius, kurie nesu-
gebėjo integruotis tikslo šalyse dėl kultūrų skirtumo, prietarų ar stereo-
tipų, su kuriais susidūrė išvykę, ir tai buvo svarbus motyvas, paskatinęs
grįžti.*

Nors visų šių „grįžtamosios migracijos“ teorijų pagrindinis leitmotyvas yra „ne-
pavykusi migracija“, kokių nors platesnių apibendrinimų apie „nepavykimo“ prie-
žastis trūksta, nėra aiškiai identifikuotos ir migrantų kategorijos, kurias būtų galima
priskirti potencialiam „grįžtančiųjų“ tipui.

Vartojimo pirmenybė kilmės šalyje

Kitas būdas suprasti grįžtamąją migraciją yra vertinti ją kaip pradinio migra-
cijos plano dalį. Jeigu teigiame, kad migrantai siekia gauti maksimalios naudos
visą gyvenimą, jiems yra optimalu apriboti savo buvimą tikslo šalyje, net jei čia
ir uždirba daugiau nei kilmės šalyje. Ši išvada ypač pasitvirtina tais atvejais, jeigu
nauda, gauta iš vartojimo kilmės šalyje, yra ženkliai didesnė negu tikslo šalyje. Jei
imigrantas negrįžta į kilmės šalį būdamas darbingo amžiaus, tai jis grįš, kai išeis į
pensiją.

*Galor ir Stark (1990, 1991) pažymi, kad, turėdami galimybę grįžti, mi-
grantai mažins savo vartojimą tikslo šalyje, taip daugiau sutaupydami
ir sunkiau dirbdami. Tai paaiškina, kodėl kai kurie imigrantai sukau-
pia daugiau turto nei jų bendradarbiai, kurie gimė toje (tikslo) šalyje.
Dustmann (1997) perkelia šį modelį į atsitiktinę aplinką. Jis parodo,
kad netikrumas dėl darbo rinkos kilmės šalyje skatina migranto atsargų
taupymą ir gali padidinti jo optimalią gyvenimo užsienyje trukmę. Tuo
būdu, grįžimas į tėvynę, nors ir neatmetamas, bet atidedamas į tolesnę
ateitį.*

Taupymas investicijoms

Tarp argumentų, siekiančių paaiškinti grįžtamąją migraciją, yra ir tokių, kad migracija gali pasitarnauti investicinių projektų finansavimui kilmės šalyje. Šiuo požiūriu, individai priima lanksčius sprendimus, kurie apima emigraciją, taupymą, grįžimą ir investavimą.

Berninghaus ir Siefer-Vogt (1993) siūlo modelį, bandantį formalizuoti migrantų elgesį pagal jų santaupų tikslą. Jie teigia, kad jei pradinis santaupų tikslas negali būti pasiekiamas konkrečiu metu, pavyzdžiui, dėl nepalankių ekonominių sąlygų kilmės ar tikslo šalyje, tai tikėtina, kad migracijos planas keisis. Tokiu atveju laikina emigracija gali tapti ilgalaike.

Dustmann ir Kirchkamp (2002) siūlo modelį, kuris sujungia taupymo elgesį tikslo šalyje, sprendimą grįžti ir veiklos pasirinkimą grįžus į kilmės šalį (verslas, darbas ar nedarbas). Jie parodo, kad grįžę migrantai labiau linkę užsiimti individualia veikla, jeigu jie emigruoja būdami jauni.

Šie modeliai atkreipia dėmesį į koreliaciją tarp investicijoms, verslo plėtrai palankios aplinkos kilmės šalyse ir grįžtamosios migracijos tikimybės. Tačiau empiriniai tyrimai rodo (Cerase, 1974; Colton 1993), kad net esant geriausioms intencijoms, grįžusių migrantų galimybės keisti kilmės bendruomenę / vykdyti inovacinius projektus, ypač provincijoje, yra gana ribotos dėl kilmės šalių socialinės politinės sistemos nelankstumo. Vietinė biurokratija ir tradicijos gali sužlugdyti geriausius inovacinius ketinimus. Todėl, formuojant grįžtamosios migracijos politikos priemones, būtina kreipti dėmesį ir į kilmės šalyse esantį / nesantį migracinės patirties ir kapitalo panaudojimo potencialą.

Žmogiškojo kapitalo formavimas ir grįžtamoji migracija

Kitas literatūroje nurodomas argumentų tipas akcentuoja faktą, kad migrantai tikslo šalyje įgyja žinių / įgūdžių kapitalą, kuris papildo jų pradinį žmogiškąjį kapitalą. Mokymosi funkcijos lankstumas bei imlumas naujoms technologijoms gali reikšti, kad žmogiškojo kapitalo tikslo šalyje bus sukaupta daugiau negu kilmės šalyje. Tai tinka ir studentų, kurie grįžta pasimokę užsienyje, atveju.

Ši mechanizmą parodo Borjas ir Bratsberg (1996) modelis. Dustmann (1995) taip pat jį įtraukia siekdamas parodyti, kad, gavus didesnes pajamas prieš grįžimą migrantų santaupos pasiskirstys dviem kryptimis: pirmoji – tikslo šalyje, antroji – grįžus į kilmės šalį. Beje, kai kurie empiriniai tyrimai rodo, kad grįžusieji migrantai uždirba daugiau negu tie, kurie niekada nebuvo emigravę: antai Barrett ir O'Connell (2001) parodo, kad

žmonės, kurie emigravo iš Airijos ir po to grįžo į ją, vidutiniškai uždirbo 10 proc. daugiau negu tie, kurie niekada nebuvo išvykę.

Tad, atsižvelgiant į šiuos argumentus, gražinimo politikos priemonės ypatingą dėmesį turėtų skirti aukštos kvalifikacijos specialistams susigrąžinti ir tikslingai panaudoti kilmės šalyse ar specialioms „protų susigrąžinimo“ programoms įgyvendinti.

Pasikartojanti, arba apykaitinė, migracija („serijiniai“ migrantai)

Grįžimas namo nebūtinai reiškia migracijos proceso pabaigą, ir grįžimas ne visada yra galutinis. Bent du argumentai gali būti pasitelkiami paaiškinant pasikartojančią, arba apykaitinę, migraciją. Pirmasis susijęs su psichologine migracijos kaina, kuri didėja ilgėjant gyvenimo užsienyje laikotarpiui. Jeigu migrantai išgali susimokėti už keliones, jie gali susigundyti padalyti savo emigracijos laiką į seriją trumpesnių viešnagių. Hill (1987) pateikė modelį, kuris atitinka šią interpretaciją. Kitas argumentų tipas susijęs su teisinėmis sąlygomis, kuriomis vyksta ši tarptautinė migracija. Vidutinė laikino imigranto buvimo trukmė priklausys nuo jo galimybės prasitęsti leidimą gyventi keičiantis jo statusui. Tuo tarpu šios galimybės priklauso nuo imigracijos politikos, kuri įvairiose šalyse yra ypač skirtinga.

Kai kurios studijos siekė įvertinti pasikartojančios migracijos prigimtį ir apimtį. Constant ir Zimmermann (2003, 2007) naudojami Vokietijos darbo jėgos tyrimais, parodydami, kad 1984–1997 m., 62 proc. imigrantų iš Italijos, Graikijos, Ispanijos, buvusios Jugoslavijos ir Turkijos paliko Vokietiją bent kartą, metams ar ilgiau. Šeimos, ypač vaikų, turėjimas kilmės šalyje yra pagrindinis veiksnys, lemiantis pasikartojančią migraciją (de Coulon and Wolff, 2006). Be to, žmonės, kurie turi Vokietijos pasą, yra mobilesni. Kita vertus, mažiau išsilavinę žmonės yra ne tokie mobilūs.

Ši teorija teigia, kad, norint skatinti reemigraciją, būtina palaikyti glaudžius santykius su išvykusiais, remti išėivijos bendruomenes, sudaryti sąlygas bent laikinai grįžti. Bet, kaip teigia transnacionalinės pakraipos mokslininkai, tokia pozicija gali turėti ir atvirkštinį efektą (Al-Ali; Koser, 2002). Stiprios išėivijos bendruomenės ir ypač glaudūs socialiniai ekonominiai ryšiai su kilmės šalimis gali paskatinti pilietybės ir tautos „deteritorizaciją“ ir tuo būdu *de facto* grįžimas tampa nebeaktualus.

Imigrantų statusas ir imigracijos politikos vaidmuo

Skirtingų migrantų veiksmų sutapimas grįžtant iš tikslo šalies, kai migracijos motyvai buvo įvairūs, ir faktas, kad migrantai pakoreguoja savo tikslus laikui bėgant, lemia sudėtingą grįžtamosios migracijos veiksmų identifikavimą ir reikalauja

globalinio požiūrio į šią situaciją. Klinthall (2006) identifikuoja keturias migrantų grupes, priklausomas nuo jų įvažiavimo būdo ir statuso tikslo šalyje: i) ekonominiai migrantai su nuolatiniiais leidimais gyventi; ii) ekonominiai migrantai su laikiniais leidimais gyventi; iii) pabėgėliai su neribotomis gyvenimo teisėmis; iv) migrantai, kuriems suteikta laikinoji apsauga dėl humanitarinių priežasčių.

Prieinami grįžimo rodiklių pagal kategorijas rezultatai nedviprasmiškai rodo, kad įvažiavimo į šalį sąlygos bei teisinis asmens statusas yra svarbūs. Pavyzdžiui, Naujojoje Zelandijoje tik 16 proc. nuolatinių imigrantų, atvykusių 1998 m., išvyko iš šalies penkeriais metais vėliau (Shortland, 2006). Ši proporcija varijuoja nuo 19 proc. tarp migrantų, atvykusių kaip „verslo žmonės ir kvalifikuoti darbininkai“, iki 29 proc. tarp tų, kuri atvyko dėl humanitarinių priežasčių. Šie skirtumai dar ryškesni Kanadoje: apytiksliai nuo 30 iki 35 proc. asmenų, įvažiavusių kaip „verslo“ imigrantai ar kvalifikuoti darbuotojai, paliko šalį po penkerių metų, tarp pabėgėlių tokių buvo 20 proc. ir apie 25 proc. tarp tų, kurie atvyko dėl šeimos susijungimo (Aydemir ir Robinson, 2006).

Apžvelgiant grįžtamosios migracijos rodiklius bei prieinamus rezultatus, galima daryti išvadą, kad įvažiavimo į šalį sąlygos bei teisinis asmens statusas lemia migrantų skaičių ir jų buvimo laikotarpį vienoje ar kitoje valstybėje ir (ar) grįžimą. Tad grįžtamosios migracijos skatinimo politikos priemonių poveikis šalyse su skirtinga imigracijos politika taip pat gali turėti nevienodą efektą. Į tai ypač svarbu atkreipti dėmesį bandant susigrąžinti tautiečius iš Europos Sąjungos (ES) ir ne ES / trečiųjų šalių.

Kaip rodo ši trumpa grįžtamosios migracijos veiksmų apžvalga, priežastys, apsprendžiančios migrantų grįžimą / negrįžimą ir jo formas bei modelius, yra labai įvairios, priklauso nuo kilmės ir tikslo šalių socialinio bei ekonominio konteksto, migrantų ir jų šeimų ekonominės strategijos, emigracijos / imigracijos būdų, teisinio statuso tikslo šalyje ir kt. Tad vertinant grįžtamosios migracijos perspektyvas labai svarbu nuodugniai išanalizuoti pirminės emigracijos priežastis ir būdus, migracijos situaciją kilmės šalyje.

2. Emigracija ir grįžtamoji migracija: situacija Lietuvoje

2.1. Emigracija ir jos pasekmės

Beveik du dešimtmečius besitęsianti masinė emigracija iš Lietuvos sukelia nemažai neigiamų pasekmių. Net vertinant tik kiekybinį šio proceso aspektą, emigracija turėjo nemažą įtaką Lietuvos gyventojų skaičiaus pokyčiams. Nagrinėdami tik deklaruotos migracijos srautus bei gyventojų natūralaus prieaugio rodiklius matome, kad Lietuvos gyventojų skaičius kas dieną sumažėja beveik pusšimčiu (2.1. lentelė).

2.1. lentelė Gyventojų skaičiaus pokytis Lietuvoje (vidutiniškai per dieną)

	2009 (01 – 08)	2008	2007	2006	2005
Imigravo (per dieną) Imigravo (iš viso)	20 (4 810)	25 (9 272)	24 (8 609)	21 (7 745)	19 (6 789)
Emigravo (per dieną) Emigravo (iš viso)	58 (14 041)	47 (17 015)	38 (13 853)	35 (12 602)	42 (15 165)
Gimė (per dieną) Gimė (iš viso)	101 24 521	96 (35 065)	89 (32 346)	86 (31 265)	84 (30 541)
Mirė (per dieną) Mirė (iš viso)	116 28 170	120 (43 832)	125 (45 624)	123 (44 813)	120 (43 799)
Neto per dieną Iš viso per metus	53 12 879	46 16 790	50 18 250	51 18 615	59 21 535

Šaltinis: Statistikos departamentas.

Įtraukus ir nedeklaruotą emigraciją, skaičiai dar iškalbingesni. Per 1990–2008 m. iš Lietuvos emigravo arti pusės milijono žmonių (490 tūkst.), priešpriešinis srautas išlieka žymiai menkesnis. Tad Lietuvos gyventojų skaičius dėl migracijos sumažėjo beveik 390 tūkst. žm.

Iki 1994 m. natūralus prieaugis visiškai ar dalinai kompensuodavo migracijos nuostolius, o nuo 1995 m. gyventojų skaičius mažėjo dėl abiejų komponentų poveikio (2.2. lentelė). Migracijos įtaka gyventojų skaičiaus mažėjimui 1994–2006 m. siekė iki 90 proc. Būtent šis aspektas – *t. y. gyventojų skaičiaus mažėjimas*, yra labiau-

siai matomas, jis dažniausiai akcentuojamas kaip pagrindinė migracijos problema. Beje, migracijos neto rodikliai Lietuvoje išlieka neigiami ir yra vieni didžiausių Europoje (–2,3, 2008).

Situaciją blogina ir tai, kad emigracijos potencialas nemažėja. Kaip parodė 2008 m. atlikta Lietuvos gyventojų viešosios nuomonės apklausa, net ketvirtadalis suaugusių Lietuvos gyventojų norėtų išvykti dirbti į užsienį ilgesniam nei 6 mėnesių laikotarpiui. Tarp jaunimo tokių net 44 proc. (Požiūris, 2008), tad tikėtis emigracijos masto sumažėjimo netolimoje ateityje – nerealu. Aišku, kad be aktyvios reemigracijos skatinimo politikos grįžimo suaktyvinti nepavyks, tačiau ką ir kaip reikia daryti, lieka neaišku. Papildomų problemų gali sukelti prasidėjusi ekonominė krizė, dar labiau suaktyvindama emigracijos procesus.

2.2. lentelė. Tarptautinė migracija Lietuvoje

Metai	Gyventojų skaičius, tūkst. (metų pradžia)	Bendras gyventojų prieaugis, (tenka tūkst. gyvent.).	Tarptautinė migracija			
			Imigracija	Emigracija	Migracijos prieaugis (tenka tūkst. gyvent.)	Migracijos prieaugis (proc.)
1995	3 643,0	–7,7	2 020	25 673	–6,6	85,7
1996	3 615,2	–7,6	3 025	26 497	–6,5	85,5
1997	3 588,0	–7,2	2 536	24 957	–6,3	87,5
1998	3 562,3	–7,0	2 706	25 860	–6,5	86,7
1999	3 536,4	–6,8	2 679	23 418	–5,8	89,2
2000	3 512,1	–7,1	1 510	21 816	–5,8	81,7
2001 ^{1*}	3 487,0 ^{2**}	–3,3	4 694	7 253	–0,8	24,2
2002*	3 475,6	–3,8	5 110	7 086	–0,6	15,8
2003*	3 462,6	–4,8	4 728	11 032	–1,8	37,5
2004	3 445,9	–6,0	5 553	15 165	–2,8	46,7
2005	3 425,3	–6,5	6 789	15 571	–2,6	40,0
2006	3 403,3	–5,4	7 745	12 602	–1,4	25,9
2007	3 384,9	–5,4	8 609	13 853	–1,5	28,3
2008	3 366,4	–5,4	9 297	17 015	–2,3	42,6

Šaltinis: Statistikos departamento demografijos metraštis, 2008.

Dėl duomenų stokos nėra tiksliai žinoma migrantų srautų amžiaus struktūra. Vertinant legalios migracijos statistinius duomenis (80 proc. sudaro darbingo amžiaus gyventojai, iš jų daugiau nei pusė yra 20–35 metų) ir pagal analogiją su dabar egzistuojančiu migracijos potencialu (apie 50 proc. jaunimo iki 30 metų) bei atsižvelgiant į ekspertų nuomonę, Lietuva pirmiausia praranda jaunimą, todėl ateityje tai atsilies tiek kitų demografinių procesų eigai (santuokos, gimstamumas, šeima), tiek darbo ištekliams – juos gali tekti importuoti iš trečiųjų šalių. Ką daryti, kad jaunimo laikinos išvykos į užsienį mokslo, turizmo ar darbo tikslais nevirstų *de facto*

emigracija, ir kaip skatinti grįžtamąją migraciją – nežinoma, todėl tyrimo metu jaunimo problemoms skiriamas didesnis dėmesys.

Vienas labiausiai nerimą keliančių aspektų – jau kuris laikas stebimas vadina-
masis protų nutekėjimas, t. y. aukštos kvalifikacijos darbo jėgos praradimas ir dėl to
mažėjantis šalies ekonominis / inovacinis / konkurencinis potencialas. Nors protų
nutekėjimas kelia didelį susirūpinimą, realių veiksmų, bandant susigrąžinti protus
ar bent juos panaudoti / įtraukti, sprendžiant svarbias Lietuvai problemas, beveik
nėra. Mėginimai palaikyti ryšius su išvykusiais mokslininkais virtualioje erdveje ar
pavienės mokslo stipendijos grįžusiems mokslininkams turi daugiau simbolinę nei
realią praktinę naudą. Tad tyrime buvo bandoma apžvelgti, su kokiomis problemom-
mis susiduria grįžę (ir norintys grįžti) specialistai ir mokslo atstovai.

Kartu stebimos ir migracijos neigiamos pasekmės ekonomikai, t. y. vis labiau
ryškėja specialistų ir darbo jėgos (kvalifikuotos ir nekvalifikuotos) trūkumas įvai-
riose ūkio srityse, neretai įvardijamas kaip vienas pagrindinių ekonomikos plėtros
bei inovacijų dabar ir ateityje trukdžių. Darbo jėgos trūkumas sukuria situaciją, kai
Lietuva, atiduodama savo darbo jėgą, pati tampa traukos zona trečiųjų šalių dar-
bo migrantams. Vien oficialiais Lietuvos darbo biržos duomenimis, nuo 2001 m.
iki 2008 m. užsieniečių įdarbinimas Lietuvoje išaugo daugiau nei 10 kartų (nuo
701 žm. 2001 m. iki 7 819 žm. 2008 m.), pradeda reikštis ir įvairios neformalios
darbo jėgos atsivežimo iš trečiųjų šalių schemos, kurių pasekmės (dėl skirtingo
kultūrinio, religinio konteksto bei galimos grandininės migracijos ateityje) sunku
net prognozuoti. Kokios priežastys lemia, kad atsivežama užsienio darbo jėga, o ne
bandoma susigrąžinti lietuvius emigrantus? Kas ir iš kur imigruoja į Lietuvą? O gal
jau stebima ir grįžtamoji migracija?

2.2. Imigracija į Lietuvą ir grįžtamoji migracija Lietuvoje

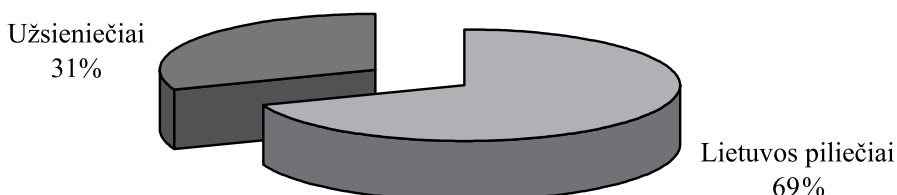
Griežta imigracijos politika ir palyginti nepatraukli socialinė bei ekonominė ša-
lies būklė apsprendė, kad imigracijos srautai į Lietuvą per visą nepriklausomybės
laikotarpį išlieka nedideli. Buvo baiminamasi, kad, įstojus į ES, imigrantų srautas
ženkliai padidės, tačiau kol kas tai nėra stebima. Per visą 2001–2008 m. laikotarpį
imigracija į Lietuvą nežymiai, bet stabiliai auga (2.3. lentelė), 2008 m. į Lietuvą
atvyko 9,3 tūkst. imigrantų, t. y. beveik 2 kartus daugiau nei laikotarpiu iki įstojant
į ES (2003).

Kilmės šalys. Pagrindiniai imigracijos srautai, kaip ir galima tikėtis, drie-
kiasi iš ES šalių – 2008 m. daugiau nei pusė visų imigrantų (4 983) atvyko iš
ES (2001 m. – tik 928). Pagrindinės kilmės šalys 2008 m. buvo Jungtinė Karalystė
(1 993 imigrantai), Vokietija (563), Airija (961) ir Ispanija (422). Stebimas tam
tikras imigracijos padidėjimas iš Šiaurės Amerikos. Imigracija iš Nepriklausomų

Valstybių Sنداugos šalių – atvirkščiai, mažėja. Imigracija iš Azijos ir ypač iš Afrikos šalių išlieka gana simbolinė.

Pilietybė. Skirtingai nuo praėjusio dešimtmečio ir šio dešimtmečio pradžios, dabar imigracijos į Lietuvą srautuose vis didesnę dalį (2008 metais – 68 proc.) sudaro Lietuvos piliečiai (2.1. paveikslas). Beje, Lietuvos piliečių lyginamasis svoris imigracijos į Lietuvą srautuose nuolat augo jau nuo dešimtmečio pradžios: 2001 m. lietuviai sudarė 15,2 proc. viso imigrantų srauto, 2002 m. – 15,8, 2003 – 27,8, 2004 m. – 61,25, 2005 m. – 69,3, 2006 / 2007 m. – 71 proc. Toks lietuvių skaičiaus ir lyginamojo svorio augimas imigracijos srautuose (2.1. pav.) panašus į prasidedančią grįžtamąją migraciją. Tuo tarpu užsieniečių tiek skaičius, tiek lyginamasis svoris nuolat mažėja ir 2007 / 2008 m. tesudarė mažiau nei trečdalį.

2.1. pav. Imigracija į Lietuvą pagal imigrantų pilietybę

Šaltinis: Statistikos departamento demografijos metraštis, 2008.

2.3. lentelė. Imigracija į Lietuvą

Metai	Imigrantai (iš viso)	Užsieniečiai	Lietuvos piliečiai	Lietuvos piliečiai (proc.)
2001	4 694	3 980	714	15
2002	5 110	4 301	809	16
2003	4 728	3 415	1 313	38
2004	5 553	2 210	3 397	61
2005	6 789	2 084	4 705	69
2006	7 745	2 237	5 058	71
2007	8 609	2 468	6 141	71
2008	9 272	2 935	6 337	68

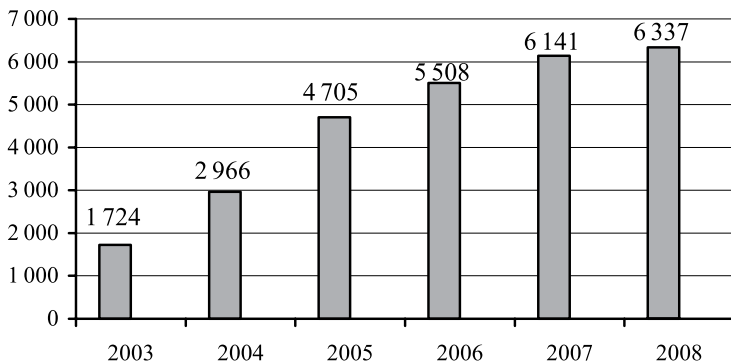
Šaltinis: Statistikos departamento demografijos metraštis, 2008.

2007 m. didžiausią nelietuvių imigrantų dalį sudarė Baltarusijos piliečiai – apie 30 proc. visų imigrantų užsieniečių, po to eina ukrainiečiai, rusai, amerikiečiai.

Kaip matyti, imigrantai iš kaimyninių Rytų šalių tebedominuoja tarp užsienio imigrantų. Tačiau pastebimas ir ryškus Rusijos piliečių lyginamojo svorio sumažėjimas imigracijos srautuose – jau kuris laikas tesudaro apie 5 proc. bendro imigrantų srauto. Tuo tarpu baltarusių dalis išaugo (palyginti su 2004 m. padidėjo net 2,5 karto), ukrainiečių lyginamasis svoris išlieka gana stabilus.

Pagal oficialius statistikos duomenis, 2008 m. į Lietuvą grįžo 6 337 Lietuvos piliečiai. Tai daugiau nei tris kartus didesnis skaičius negu 2003 m. – kai imigracijos srautuose buvo fiksuoti tik 1 724 Lietuvos piliečiai. 2.2. paveiksle pavaizduota Lietuvos piliečių grįžtamosios migracijos dinamika. Tačiau šie duomenys nėra išsamūs, nes nemaža dalis Lietuvos emigrantų niekada nedeclaravo savo išvykimo, tad ir jų grįžtamoji migracija nėra fiksuojama. Tokiu būdu grįžtamosios migracijos mastas gali būti didesnis, ir net žymiai. Beje, augantį grįžtamosios migracijos mastą patvirtina ir ekspertai bei užsienio lietuvių bendruomenių atstovai.

2.2. pav. Lietuvos piliečių, grįžusių iš užsienio, skaičiaus dinamika 2003 / 2008 m.

Šaltinis: Statistikos departamentas, „Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2008“, 2009.

Pagal 2008 m. duomenis, dauguma Lietuvos piliečių grįžta iš ES šalių (54 proc.), daugiausia iš Jungtinės Karalystės (1 993, arba 21,4 proc. nuo bendro grįžusių lietuvių skaičiaus). Nemaži srautai taip pat stebimi iš Baltarusijos (1 228), Airijos (961), JAV (718), Rusijos (805), Vokietijos (563), Ispanijos (422).

Tačiau tai beveik ir visa informacija, kurią galima gauti naudojantis statistikos duomenimis.

Kas yra tie grįžtantieji, su kokiomis problemomis jie susiduria ir kokie veiksniai skatina ar stabdo reemigraciją – į šiuos ir kitus klausimus buvo bandoma atsakyti užsienio lietuvių bendruomenių internetinėje apklausoje. Jos analizė pateikiama tolesniame skyriuje.

3. Ar reikia skatinti grįžtamąją migraciją? Kaip elgtis kitos šalyse?

Priešingai nei imigracijai, kuri pastaraisiais dešimtmečiais ypač augo / kito, grįžtamosios migracijos klausimams politikai skiria žymiai mažiau dėmesio, tad programų variacijų nėra gausu, tikrai sėkmingų pavyzdžių – vienetai. Apžvelgiant politikos priemones, vykdomas grįžtamosios migracijos skatinimo srityje, būtina pirmiausia nubrėžti takoskyrą tarp priemonių, kurias taiko tikslo šalys (dažniausiai suinteresuotos išsiųsti „nereikalingus“ migrantus), ir tų priemonių, kurias inicijuoja ir vykdo kilmės šalys, siekdamos susigrąžinti savo piliečius. Kadangi šio darbo tikslas yra įvertinti galimybes Lietuvos emigrantų grįžimui skatinti, tikslo šalių „išsiuntimo“ politikos priemonės čia bus tik paminėtos, bet plačiau nenagrinėjamos.

3.1. Tikslo šalys: migrantų grįžimą įgyvendinanti politika

Tikslo šalių grįžtamosios migracijos politikos priemonės dažniausiai (beveik išimtinai) nukreipiamos į toms šalims „nereikalingų“ ar nepageidaujamų imigrantų išsiuntimą (nelegalūs imigrantai, nesėkmingi prieglobsčio prašytojai, nesėkmingi arba nebereikalingi darbo migrantai, kt.) ir tik reti pavyzdžiai, kai humanitariniais pagrindais yra suteikiama pagalba kvalifikuotų legalių migrantų grįžimui į kilmės šalis, dažniausiai karų, konfliktų nusiaubtas valstybes (pavyzdžiui, kvalifikuotų specialistų grįžimo į Iraką, Afganistaną programos).

Grįžimo skatinimas / išsiuntimas apima tokias priemones kaip:

- Nelegalių migrantų deportacija / priverstinis išsiuntimas (vykdo šalies jėgos struktūros);
- Migrantų gražinimas į kilmės šalis readmisijos sutarčių pagrindu;
- Savanoriško grįžimo programa nelegaliems migrantams ir nesėkmingiems prieglobsčio prašytojams (vykdo humanitarinės organizacijos, dažniausiai Tarptautinė migracijos organizacija);
- Piniginės paskatos (dažniausiai sukauptos socialinio draudimo lėšos) ir kelionės išlaidų padengimas legaliai esantiems imigrantams, skatinant grįžti į kilmės šalis.

Pastaroji priemonė ypač plačiai bandoma taikyti krizės laikotarpiu (Ispanija, Čekija, Japonija, Tailandas, Ukraina, kt.), nors praktiškai jos rezultatyvumas yra simbolinis.

Kalbant apie nelegalių migrantų ir nesėkmingų prieglobsčio prašytojų išsiuntimą bei savanoriško grįžimo programas, reikia atkreipti dėmesį, kad pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama ne tik fiziniam migranto išsiuntimui, bet ir tam tikroms reintegracijos priemonėms kilmės šalyse remti. Tuo būdu siekiama nestigmatizuoti nesėkmingų migrantų ir užtikrinti grįžimų tvarumą. Vis dėlto tikslo šalių grįžtamosios migracijos politikos tiek būdai, tiek tikslinė grupė retai atitinka kilmės šalių interesus (o dažnai ir kertasi su jais).

3.2. Kilmės šalys: piliečių susigrąžinimo politikos apžvalga

Kilmės šalių politika, skatinanti migrantų grįžimą, nukreipta tik į savo piliečius ir apima tokias priemones kaip:

- Informacinės kampanijos, informaciniai centrai, portalai, informaciniai renginiai šalyje ir užsienio bendruomenėse, kt. (informuojant apie pasikeitusias gyvenimo ir darbo sąlygas kilmės šalyje, pateikiant naudingą informaciją ir kontaktus, kurių migrantams gali prireikti grįžus);
- Betarpiškas kelionės namo organizavimas, finansinė ir praktinė parama, kartu ir, pavyzdžiui, psichologinės, teisinės konsultacijos prieš išvykstant;
- Netiesioginis grįžimo skatinimas. Dažniausiai taikomos priemonės apima mokesčių lengvatas, skatinančias užsienyje uždirbtus pinigus investuoti kilmės šalyje, lengvatines paskolas grįžimui ir įsikūrimui, laikino būsto suteikimą ar apgyvendinimą laikinuose centruose (esant masiniams grįžimams), kt.;
- Reintegracija. Tradicinis reintegracijos paketas apima tokias priemones kaip pagalba ieškant būsto, nemokamas sveikatos patikrinimas / draudimas, pagalba įsidarbinti / persikvalifikuoti, parama sprendžiant socialinės apsaugos problemas;
- Mokymai grįžus (gali būti ir prieš išvykstant, dar tikslo šalyse): kalbos, profesiniai, persikvalifikavimo. Kaip sudėtinė šių priemonių dalis neretai numatomos ir specialios mokymo programos grįžtantiems vaikams.

Kai kurių mokslininkų manymu (Glystas, 1995; Ghosh, 2000), įgyvendinamų grįžtamosios migracijos politikos priemonių efektyvumas gali būti didesnis (ypač kai grįžimai yra masiniai), jei:

- Grįžtamoji migracija yra teritoriškai dekoncentruojama ir daugelis priemonių įgyvendinama vietose (tuo būdu išskaidant ir išlaidų našta);
- Grįžusieji nukreipiami į tam tikrus veiklos sektorius (sektorinė / veiklos koncentracija), pavyzdžiui, žemės ūkis, prekyba, tyrimai.

Nepaisant čia pateiktų literatūroje sutinkamų tam tikrų išvadų dėl galimų grįžtamosios migracijos priemonių ir jų efektyvumo, šie apibendrinimai tebėra gana spekuliatyvūs, nes remiasi palyginti nedidele praktika, neretai siaurai specializuotomis

programomis (kurios gali nepasitvirtinti skirtinguose kontekstuose), ir jų ilgalaikį efektą iš viso sunku vertinti. Be to, apibendrinimai dažnai parodo tik kryptį, bet užtušuoja svarbius niuansus. Toliau pateikiama atskirų šalių dabar vykdomų programų ar jų elementų apžvalga parodo galimybių įvairovę.

Ir iš tiesų, pastaraisiais metais išaugus migracijos mastui, vis daugiau kilmės šalių vyriausybės imasi vienokių ar kitokių priemonių bandydamos susigrąžinti išvykusiuosius, ypač aukštos kvalifikacijos specialistus bei jaunimą. Tokios politikos laikosi nemažai Azijos, Pietų Amerikos, Afrikos šalių, pastaraisiais metais vis daugiau dėmesio grįžtamajai migracijai skiria ir Europos, ypač Rytų bei Vidurio Europos, šalys.

Besivystančių šalių (Azijos, Afrikos, Pietų Amerikos) politikos priemonių, skatinančių piliečius grįžti, apžvalga

Kai kurios besivystančios šalys deda dideles pastangas, kad susigrąžintų savo piliečius, gyvenančius užsienyje. Kaip minėta anksčiau, jos gali įsteigti informacinės sistemas bei kultūrinius centrus emigrantų bendruomenėse, taip pat gali skatinti migrantus siekti atstovavimo valdžios struktūrose, ypač parlamente. Jos netgi gali pasiūlyti iniciatyvas, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai skatintų grįžti (speciali prieiga prie tam tikrų socialinių paslaugų, teisė turėti konvertuojamos užsienio valiutos sąskaitas ar gauti išskirtinę palūkanų normą ir t. t.), taip pat reintegracijos pagalbą. Išsami šių priemonių suvestinė nėra šio darbo tikslas, bet keletas pavyzdžių verti būti paminėti, siekiant pateikti požiūrių ir priemonių įvairovę.

Pirmiausia norėtusi atkreipti dėmesį į šalis, kur emigracijos mastas ypač didelis, – tai Filipinai, Kolumbija, Kinija.

Filipinuose grįžtančių gyventojų reintegracija yra vienas iš vyriausybės prioritetinių tikslų. Ekonominis reintegracijos programos veiksnys iš esmės apima mokymus ir operatyvią prieigą dėl paramos verslo įkūrimui, tuo tarpu „psichosocialinis“ veiksnys – tai tokios grįžtantiems migrantams siūlomos paslaugos kaip šeimos konsultacijos ir gebėjimų ugdymas. „Vieno langelio“ principu veikianti programa migrantų darbininkų reintegracijai buvo sukurta 2007 m. pradžioje – pasiūlytas visas spektras paslaugų, kurių gali prireikti ne tik patiems migrantams, bet ir jų šeimų nariams.

Kolumbijoje kaip sudėtinė grįžtamosios migracijos skatinimo dalis buvo sukurtos specialios verbavimo / įdarbinimo kompanijos, skirtos Kolumbijos piliečiams, gyvenantiems užsienyje. Ypatingas dėmesys skiriamas diplomų, įgytų užsienyje, pripažinimui. Tai ypač svarbu, siekiant pritraukti jaunus žmones, studijavusius kitose šalyse. Iš tiesų, studentų / absolventų susigrąžinimo skatinimas yra vis labiau plintantis reiškinyje daugelyje besivystančių šalių, kadangi pastaraisiais metais studentų tarptautinis mobilumas pastebimai išaugo. Kolumbijoje taip pat veikia

speciali programa, kurios tikslas pagelbėti emigravusių mokslininkų reintegracijai. Grįžtantys doktorantai pritraukiami vykdomiems ir naujai inicijuojamiems moksliniams projektams įgyvendinti. Neseniai buvo įsteigtos specialios paskolos profesionalams, siekiantiems įkurti verslą ar sukurti inovatyvias bendroves. Neretai grįžimo rėmimas yra iš anksto įtraukiamas į laikinas darbo migracijos programas.

Kinija nuo 2002 m. ypatingą dėmesį skiria jaunų, užsienio mokyklas ar universitetus baigusių absolventų skatinimo grįžti programoms, siūlydama jiems lengvatinę procedūrą įsidarbinimo, socialinio aprūpinimo, atlyginimo, apmokestinimo ir socialinių programų srityse. Be to, grįžtantieji gali išsaugoti dvigubą pilietybę, jeigu jie buvo natūralizuoti kitoje šalyje ir jeigu jie turi galimybę reemigruoti.

Vienas ryškesnių ir gana ilgalaikis grįžtamosios migracijos skatinimo politikos pavyzdžių yra Jamaika, kur vyriausybės grįžimo skatinimo programa įgyvendinama nuo 1993 m. Programa, skatinanti jamaikiečius grįžti namo, pateikia informaciją, palengvina migrantų kraustymosi procedūras bei padeda jiems ieškoti darbo grįžus / įsilieti į darbo rinką.

Argentinoje ekonomikos pagyvėjimo – pokriziniu periodu buvo pradėta keletas programų, siekiant atgaivinti šalies mokslinius ir techninius resursus. Viena jų yra daktaro laipsnį apsigynusių (*postdoctoral*) mokslinių bendradarbių grįžimo skatinimo programa, skirta filosofijos daktarams, kurie apsigynė savo laipsnius užsienyje ir siekia mokslininko karjeros Argentinoje.

Tunise įgyvendinama visa sistema tiesioginių ir netiesioginių priemonių, kurios palengvintų migrantų ir jų šeimų grįžimą ir reintegraciją. Ekonominis šios sistemos matmuo pirmiausia apima užsienyje gyvenančių tunisiečių skatinimą investuoti į ekonominius projektus Tunise: jie turi teisę į importo leidimus pagrindinėms prekėms ir tų prekių neapmokestinimą šiems projektams, o galutinis migranto grįžimas šiuo atveju nėra išankstinė sąlyga. Dar daugiau, tunisiečiai, gyvenantys užsienyje, gali atidaryti neapmokestinamą banko sąskaitą užsienio valiuta ar konvertuojamais dinarais ir gali laisvai pervesti lėšas.

Čia pateikta tik keletas pavyzdžių, kokiomis priemonėmis galima ir yra vykdoma grįžimo skatinimo politika. Kai kurios priemonės jau turi ilgalaikę taikymo praktiką ir pasitvirtino, kitos tik neseniai pradėtos įgyvendinti ir jų efektyvumas nėra viena-reikšmis. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tiesioginių grįžimo iniciatyvų efektas gali būti dviprasmis. Jos gali ne tik palengvinti grįžimo procesą, bet ir paskatinti asmenis emigruoti tam, kad gautų naudos iš pagalbos grįžtant. Jos taip pat gali reikšti papildomą sėkmę migrantams, kurie vis tiek planuoja grįžti namo. Pagaliau, jos gali sukelti nepasitenkinimą tarp neemigravusiųjų, šitaip komplikuojant grįžimo ir reintegracijos procesus. Tad formuojant grįžtamosios migracijos politiką būtina įvertinti jos galimą šalutinį efektą ir viešojoje erdvėje sklandančias nuotaikas.

Rytų ir Vidurio Europos šalys

Pastaraisiais metais daugelis Rytų ir Vidurio Europos šalių, iš kurių tebesitęsia skaitlingos emigracijos procesai ir dėl to vis labiau juntamas darbo jėgos trūkumas vietinėse darbo rinkose (daugiausia būtent dėl šios priežasties), susirūpina savo tautiečių susigrąžinimu ir vykdo vienokias ar kitokias grįžtamosios migracijos skatinimo iniciatyvas. Kai kuriose šalyse tai kol kas tebėra deklaratyvių pareiškimų lygmuo (pavyzdžiui, Slovakija), kitose priimtos grįžtamosios migracijos strategijos ir vykdoma praktinė veikla siekiant susigrąžinti išvykusiuosius, suteikti jiems kuo daugiau realios naujausios informacijos apie grįžimą, darbo ir gyvenimo sąlygas kilmės šalyje.

Taip, pavyzdžiui, Lenkijoje buvo įsteigtas naujas Migracijos politikos komitetas, kurio tikslas įvertinti visus migracijos politikos aspektus, tarp jų ir grįžtamosios politikos priemones. Palengvinant sprendimo grįžti bei realizacijos procesą parengtas ir išleistas specialus leidinys migrantams „Grįžtančiojo migranto navigatorius“, kuris platinamas per Lenkijos atstovybes užsienyje.

Rumunija įsteigė vadinamąjį Grįžtančiųjų migrantų kioską, kur galima gauti konsultacijų daugeliu su grįžimu susijusių klausimų; parengė ir per savo atstovybes užsienyje platina specialius informacinius leidinius apie pasikeitusias / naujas gyvenimo ir darbo galimybes Rumunijoje; 2008 m. surengė specialias informacines muges išieviams iš Rumunijos dviejuose pagrindinėse tikslo šalyse – Ispanijoje ir Italijoje.

Bulgarija 2008 m. gegužę patvirtino valstybinę Grįžtamosios migracijos strategiją, kurioje numatyta nemažai veiklų, skatinančių migrantus grįžti. 2007–2008 m. Bulgarijos darbdaviai / didžiosios kompanijos surengė keletą darbo informacinių (išvykusios darbo jėgos pritraukimo) mugių užsienio šalyse – Barselonoje, Londone, Berlyne, Atėnuose. Kaip ir kitos šalys, Bulgarija yra parengusi (ir nuolat atnaujina) informacinius leidinius norintiesiems / galvojančiesiems grįžti, kurie platinami per Bulgarijos atstovybes.

Čia pateikti tik keli pavyzdžiai to, kaip elgiasi kitos Europos šalys grįžtamosios migracijos skatinimo ar pagalbos grįžusiesiems srityje. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, daugelyje šalių priemonės yra gana identiškos – specialios informacijos pateikimas migrantams (internetas, telefonas, spausdintinė medžiaga) ir migrantų konsultavimas, informacinių mugių rengimas užsienio šalyse. Tačiau dauguma šalių sutinka, kad numatytos priemonės skatinant migrantų (ar darbo jėgos?) grįžtamąją migraciją yra kiek pavėluotos ir nebeatlieka tos funkcijos, kuriai buvo skirtos, – pritraukti išvykusią darbo jėgą. Dabar, prasidėjus ekonominei krizei, jos daugiau atlieka socialinį vaidmenį – tai pagalba nesėkmingiems migrantams, neįsikūrusiems svečioje šalyje, ar migrantams, dėl krizės prarandantiems darbus užsienyje ir priverstiems išvykti. Panaši situacija klostosi ir Lietuvoje.

4. Lietuvos politikos priemonės migrantų grįžimui skatinti

Lietuvoje, kiek tai susiję su migrantų grįžimo skatinimu ar pagalba grįžtantiems, yra nubrėžta aiški takoskyra tarp vadinamųjų repatriantų (tai asmenys, deportuoti sovietiniu periodu iš Lietuvos, ar jų palikuonys ir dabar grįžtantys gyventi į Lietuvą) ir savanoriškų migrantų (tai daugiausia darbo migrantai, išvykę iš Lietuvos jau nepriklausomybės laikotarpiu ir dabar galvojančys grįžti). Abiejų šių migrantų grupių atžvilgiu vykdoma skirtinga politika: repatriantams taikoma labai dosni ir ilgalaikė (vykdoma nuo 1990-ųjų, kasmet tokių migrantų grįžta apie 150 šeimų) paramos programa, o politika darbo migrantų grįžimui skatinti ir / ar paremti žengia tik pirmuosius žingsnius, nors ši veikla sparčiai plečiasi. Kadangi repatriantų grįžimas nėra šio tyrimo tikslas, toliau pabandysime apžvelgti, kas padaryta / daroma skatinant grįžtamąją (savanorišką) migraciją ir padedant reintegruoti / spręsti kylančias praktines problemas grįžus.

Nors masinė emigracija tęsiasi jau beveik du dešimtmečius, sukeldama nemažai neigiamų socialinių, ekonominių ir demografinių pasekmių, iki pastarojo laikotarpio apie grįžtamosios migracijos skatinimą nebuvo kalbama. Ir tik pradėjus masiškai trūkti darbo jėgos vis daugiau ekonomikos sektorių ir spaudžiant darbdavių atstovams, buvo susidurta su alternatyva: reikia arba atsivežti darbo jėgą iš trečiųjų šalių, arba bandyti, jei įmanoma, susigrąžinti išvykusiuosius. Buvo pradėtos vykdyti priemonės abiem kryptimis: palengvintas darbo jėgos atsivežimo iš trečiųjų šalių procesas (sudarant trūkstamų profesijų sąrašus, kurių atstovai, iki gaus leidimą dirbti Lietuvoje, gali dirbti turėdami tik vizą) ir pradėtos kurti įvairios programos, skatinančios migrantų susigrąžinimą. Tačiau politiniu lygmeniu prioritetai aiškiai išdėstyti: trūkstant darbo jėgos pirmiausia bandyti labiau panaudoti Lietuvoje turimus resursus / juos perskirstyti; bandyti susigrąžinti išvykusiuosius ir tik kaip trečia alternatyva – leidimai atsivežti užsienio darbo jėgą.

Tad pastaraisiais metais šioje srityje yra aiškus proveržis:

- 2007 m. balandį Lietuvos Respublikos vyriausybė patvirtino Ekonominės migracijos strategiją, kurios vienas pagrindinių tikslų – skatinti ekonominių migrantų grįžimą;
- 2008 m. parengtos Lietuvos imigracijos politikos gairės (jose nurodoma, kad „...*prioritetas turi būti teikiamas ekonominiam aktyvumui valstybės viduje didinti, paskatoms ekonominei emigracijai mažinti, emigravusių Lietuvos Respublikos piliečių grįžimui skatinti...*“);
- Įvairios kitos / šakinės programos ar specializuotos priemonės įvairiose srityse:
 - Mokslo / švietimo;
 - Darbo rinkos;
 - Psichologinės pagalbos;
 - Kitose.

Toliau pateikiame trumpą vykdytų veiklų ir priemonių apžvalgą. Kai kurios priemonės dar tik planuojamos, kitos jau sėkmingai įgyvendinamos. Sąlyginai jas galima būtų suskirstyti pagal sritis:

Švietimas / moksleivių grįžimas į mokyklas

- Išlyginamosios klasės iš užsienio grįžusiems vaikams, nemokantiems lietuvių kalbos;
- Speciali Vilniaus vidurinė mokykla iš užsienio atvykusiems lietuvių kilmės vaikams „Lietuvių namai“;
- Specialių individualių mokymosi programų sudarymas iš užsienio grįžusiems vaikams, siekiant įveikti atsilikimą (atsiradusį dėl programų skirtumo užsienyje ir Lietuvoje); tokiems mokiniams skiriamas 35 procentais didesnis mokinio krepšelis;
- Aštuntos–dvyliktos klasės moksleiviams sudaromos galimybės mokytis nuotoliniu būdu, taip palengvinant grįžimą; išvykstantiems iš Lietuvos ir ketinantiems grįžti asmenims – galimybė mokytis pagal savarankiško mokymosi programą;
- Parengtas specialus vadovėlis užsienyje gyvenantiems mokiniams „Mano ir tavo šalis Lietuva“;
- Specialūs kvalifikacijos tobulinimo seminarai mokytojams, kaip dirbti su iš užsienio grįžtančiais vaikais; mokymai mokyklų psichologams.

Mokslas / tyrimai / protų susigrąžinimas

- Parama ir specialios kvotos stojant į Lietuvos aukštąsias mokyklas lietuvių kilmės piliečiams, užsienyje įgijusiems vidurinę išsilavinimą; finansinė parama tokiems studentams;
- Specialios mokslininkų stipendijos iš užsienio grįžusiems Lietuvos mokslininkams;
- Švietimo ir mokslo ministerijos parengta speciali „Protų susigrąžinimo“ programa;
- Trumpalaikių dalykinių vizitų į Lietuvos mokslo / tiriamuosius institutus organizavimas lietuvių kilmės mokslininkams / tyrėjams, gyvenantiems užsienyje.

Informacijos sklaida / konsultacijos

- Tyrimų emigracijos ir grįžtamosios migracijos tema rėmimas;
- Veikia Lietuvių grįžimo į tėvynę informacinis centras Vilniuje;
- Informacinių darbo mugių organizavimas Lietuvoje ir tikslo šalyse / Airijoje;
- Lietuvos EURES biurų atstovų konsultacijos Airijoje ir Jungtinėje Karalystėje;

- Informacinių portalų užsienyje gyvenantiems ir / ar grįžtantiems lietuviams rėmimas;
- Dalykinės konsultacijos telefonu, internetu, asmeniškai;
- Psichologinės konsultacijos grįžtantiems lietuviams ir jų šeimų nariams;
- Informacinių leidinių grįžtantiems lietuviams rengimas ir platinimas;
- Televizijos kanalo užsienyje gyvenantiems lietuviams transliacija;
- Specialių laidų apie emigrantus transliacija.

Kitos

- Ekonominės migracijos ir užsienio lietuvių situacijos stebėsenos metodikos parengimas ir stebėseną;
- Užsienio lietuvių bendruomenių veiklos stebėseną;
- Žemės ūkis: jaunų ūkininkų, grįžtančių iš užsienio, rėmimas (paremti 5 tokie projektai);
- Verslas: skatinimai (deklaratyvūs?) investuoti į Lietuvos ūkį;
- Kita.

Čia išvardytos Lietuvos Respublikos Vyriausybės vykdomos priemonės skatinant ekonominių migrantų grįžimą nėra išsami ataskaita, tai tik pirminis žvilgsnis ir iliustracija to, kas pastaraisiais metais atlikta / daroma. Kaip matysime iš toliau pateiktų tyrimo rezultatų, dalis šių priemonių migrantų ir Lietuvos gyventojų vertinamos kaip labai reikalingos, kitos arba nežinomos, arba jų efektyvumu abejojama.

Ar reikia ir kaip skatinti grįžtamąją migraciją? Kas turi tai daryti ir kokios priemonės būtų efektyviausios? O ar yra norinčiųjų grįžti? Kiek grįžtamosios migracijos potencialo realizavimas priklauso nuo Lietuvoje tvyrančio požiūrio į migrantus? Kuo remiasi šios nuostatos – asmenine patirtimi, gandais, žiniasklaida? Koks žiniasklaidos vaidmuo? Į visus šiuos klausimus buvo bandoma atsakyti empirinio tyrimo metu.

5. Grįžtamoji migracija – empirinio tyrimo rezultatai

5.1. Tyrimo apimtis ir tyrimo metodai

Norint įvertinti problemą įvairiais aspektais tyrime buvo derinami įvairūs tyrimo metodai:

- Specialūs klausimai apie grįžtamąją migraciją, jos problemas, sprendimo būdus reprezentatyvioje Lietuvos gyventojų apklausoje (omnibuse) N = 1 000, birželis, 2008 m.*;
- Užsienio lietuvių bendruomenių pirmininkų / atstovų internetinė apklausa apie tai, kaip jie vertina grįžtamosios migracijos potencialą, problemas, su kuriomis susiduria norintieji grįžti;
- Žiniasklaidos ir kitų antrinių šaltinių duomenų turinio (*content*) analizė; viešojo diskurso Lietuvoje ir išeivijoje apžvalga;
- Ekspertų apklausa; Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro Migracijos informacijos centro paklausimų ir komentarų analizė.

Reprezentatyvios gyventojų apklausos charakteristika

- **Tyrimo laikas:** 2008 m. birželio 5–12 d.
- **Respondentų skaičius:** N = 1 000
- **Tyrimo objektas:** 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai
- **Tyrimas vyko:** 21 mieste ir 63 kaimuose.

Užsienio lietuvių bendruomenių pirmininkų / atstovų internetinės apklausos pobūdis

Tyrimas nėra statistiškai reprezentatyvus, jo duomenys tik iš dalies atspindi visos užsienio lietuvių bendruomenės nuomones – tai daugiau iliustratyvus žvilgsnis ir komentaras „iš vidaus“.

- **Respondentų skaičius:** N = 44 (~25 proc. atrankos)
- **Tyrimo objektas:** užsienio lietuvių bendruomenių pirmininkai / atstovai
- **Apklausos būdas:** internetinė apklausa
- **Atrankos metodas:** tikslinė, maksimali variacija
- **Apklausa vyko:** 2008 m. liepos 15–rugpjūčio 18 d.

Respondentų charakteristikos: apklausoje dalyvavo užsienio lietuvių bendruomenių pirmininkai / pavaduotojai / valdybos nariai (47,7 proc.) ir bendruome-

* Apklausoje buvo sujungti du tyrimai: šis Socialinių tyrimų instituto tyrimas apie grįžtamąją migraciją (reemigracija) Lietuvoje ir TMID užsakymu darytas tyrimas apie požiūrį į emigraciją ir emigrantus. Kadangi klausimai yra tarpusavyje susiję, čia panaudojami abiejų tyrimų duomenys.

nių eiliniai nariai (52,3 proc.); respondentai iš šių šalių: Italija, Šveicarija, Ukraina, Vokietija, Airija, Liuksemburgas, Anglija, JAV, Danija, Rusija, Australija, Jungtinė Karalystė, Suomija, Gruzija, Japonija, Austrija, Naujoji Zelandija.

Žiniasklaidos ir kitų antrinių šaltinių duomenų turinio (*content*) analizės apibūdinimas

Žiniasklaidos migrantų diskurso nagrinėjimas buvo paremtas kiekybine ir kokybine turinio (*content*) analize. Analizuojant publikacijas emigrantų tematika buvo remiamasi internetinės žiniasklaidos šaltiniais, atrankos periodas 2004-05–2007-12. Buvo atliekama 2 pagrindinių Lietuvos dienraščių („*Lietuvos rytas*“, „*Verslo žinios*“), 2 regioninių laikraščių („*Kauno diena*“ ir „*Klaipėda*“) bei 2 išėivijai skirtų žiniasklaidos šaltinių („*Londono žinios*“ ir „*lietuviams.com*“) straipsnių apie emigrantus turinio analizė (akcentuojant požiūrio į emigrantus percepciją ir jos galimą poveikį grįžimui skatinti / neskatinti). Taip pat analizei buvo pasirinktas didžiausias Lietuvoje naujienų portalas „*Delfi.lt*“ ir vienas populiariausių naujienų portalų „*Alfa.lt*“. Publikacijos elektroniniuose duomenų šaltiniuose buvo atrankamos pagal šiuos prasminius žodžius: emigrantas/-ai, reemigrantas/-ai, atsižvelgiant į skirtingas šių žodžių linksnių formas. Detalesnis internetinių publikacijų tyrimas buvo atliekamas pasitelkus kompiuterinę teksto analizės programą „*Hamlet*“ (beta versija).

Kiti šaltiniai

Kartu buvo atlikta įvairių Lietuvos ekspertų, vienokiu ar kitokiu būdu susiduriančių su grįžtamosios migracijos problemomis, neformalizuota apklausa; taip pat atlikta Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro Migracijos informacijos centro grįžtančiųjų migrantų paklausimų ir komentarų (telefonu, internetu, asmeniškai) analizė.

Tyrimas atliktas iki išryškėjant ekonominės krizės požymiams tiek Lietuvoje, tiek tikslu šalyse, todėl jo rezultatai neatspindi galimai dėl krizės pasikeitusios situacijos.

5.2. Viešosios nuomonės ir ekspertų apklausos rezultatai

Tiek statistinė informacija, tiek ekspertų vertinimai (atlikti 2008 m. viduryje) leido teigti, kad Lietuvoje po truputį ima ryškėti pirmieji grįžtamosios migracijos požymiai, ir buvo tikimasi šio srauto suaktyvėjimo netolimoje ateityje. Lietuvos gyventojai taip pat mano, kad nemaža dalis išvykusiųjų grįš, o valstybė galėtų / turėtų jiems padėti. Deja, gilėjanti ekonominė krizė įneša esminių korektyvų į grįžta-

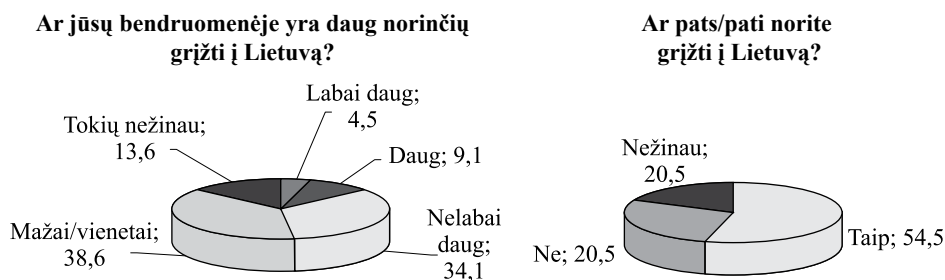
mosios migracijos procesą. Todėl toliau pateikiamos tyrimo išvalgos ne visai atspindi šių dienų situaciją, bet, tikėtina, gali būti vertingos pokriziniu laikotarpiu, atsižauant ekonomikai.

5.2.1 Grįžtamosios migracijos potencialas ir jo realizacijos tikimybė

Pagal viešosios nuomonės apklausos duomenis, du trečdaliai Lietuvos gyventojų mano, kad „dauguma emigrantų nori grįžti į Lietuvą“ (64 proc.), kad „dauguma emigrantų grįš į Lietuvą“ (52 proc.). Įvertinant tai, kad per tris ketvirtadalius apklaustųjų savo artimoje socialinėje aplinkoje (giminės, draugai, pažįstami) turi emigrantų, kas dešimtas ir pats buvo išvykęs daugiau nei pusei metų į užsienį, ši nuostata, matyt, paremta realiomis žiniomis, o ne spėlionėmis. Antra vertus, užsienyje gyvenančių lietuvių / bendruomenių atstovų nuomonė kiek labiau rezervuota – tik 48 proc. apklaustųjų užsienio lietuvių bendruomenių atstovų mano, kad dauguma emigrantų nori grįžti, ir tik 11 proc. – kad dauguma emigrantų grįš.

Vertindami savo konkrečios bendruomenės grįžtamąjį potencialą, užsienio lietuvių bendruomenių atstovai nurodo, kad jis gal ir nelabai didelis, bet norinčiųjų grįžti yra, tarp respondentų tokių net daugiau nei pusė (54,5 proc.). Tačiau jo realizacija neretai priklauso nuo daugelio išorės veiksnių, dažnai susiduriama su įvairiomis problemomis (tikromis ar menamomis), kurių patys emigrantai negali išspręsti ar nežino, kaip spręsti.

5.1. pav. Užsienio lietuvių bendruomenių reemigracijos potencialas

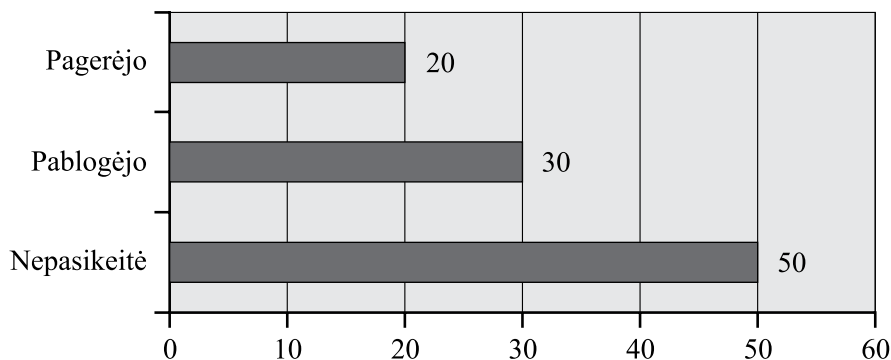
Kaip parodė tyrimas, priežastys, kurios sulaiko norinčiuosius grįžti užsienyje, yra labai įvairios – pradedant nuo „tradicinių“ – „šeima / vaikai / draugai“ (55 proc.), „neras darbo Lietuvoje / gerai apmokamo darbo“ (30 proc.), „geresnės socialinės garantijos svetur“ (24 proc.), iki gana personalizuotų priežasčių, tokių kaip „mokslinės ambicijos“ (9,1 proc.), „kvalifikacijos praradimas“ (3 proc.) ar „neigiamas požiūris į gėjus“ (3 proc.). Emigrantus, investavusius į tikslo šalies ekonomiką, neretai sulaiko „verslas / darbas“ (12 proc.). Dažnai nurodomos priežastys – sociali-

nių ryšių praradimas Lietuvoje ir „baimė grįžti į niekur, baimė vėl viską pradėti nuo nulio“ (15 proc.) ar net baimė „pašaipų, kad grįžo“ (3 proc.).

Lietuvos visuomenės teigiamas ar neigiamas požiūris į grįžtančiuosius svarbus tik maždaug kas penktam užsienio lietuvių bendruomenių atstovui, o didžioji dauguma mano, kad „kas tikrai nori grįžti, nekreipia į tai dėmesio“ (72 proc.). Nepaisant tokių teiginių, emigrantai vis dėlto labai jautriai (ir gal ne visuomet objektyviai) vertina Lietuvos gyventojų nuostatas dėl emigrantų. Kaip parodė šis tyrimas, Lietuvos gyventojų nuostatos emigracijos ir emigrantų atžvilgiu yra gana skirtingos: **emigraciją, kaip reiškinį**, Lietuvos gyventojai vertina neigiamai (58 proc., beje, panašiai vertina ir patys emigravusieji), o **požiūris į ekonominius emigrantus** neabejotinai palankus (74 proc. vertina palankiai, tarp jaunimo palankių vertinimų net 83 proc.). Šis teigiamas vertinimas / teigiamas požiūris į emigrantus yra gana netikėtas, analizuojant informaciją viešajame diskurse; jis, beje, ryškiai kontrastuoja ir su tuo, ką šiuo klausimu mano patys emigravusieji.

Pagal tyrimo duomenis, užsienio lietuviai mano, kad Lietuvos visuomenėje dominuoja neigiamas požiūris į emigravusiuosius (81 proc.), ypač tai pastebi vyresni emigrantai (40 + amžiaus grupėje tokią nuomonę pareiškė net 90 proc.), ir tik maždaug kas penktas lietuvių bendruomenių atstovas mano priešingai. Beje, net 30 proc. apklaustų užsienio lietuvių bendruomenių narių mano, kad per pastaruosius 3–5 metus šis požiūris į emigrantus iš Lietuvos dar pablogėjo (20 proc. mano, kad pagerėjo).

5.2. pav. Ar per pastaruosius 3–5 metus Lietuvos gyventojų požiūris į užsienio lietuvius pasikeitė?

Respondentų nuomone, teigiamas požiūris daugiausia sietinas su ekonomine nauda, kurią emigrantai duoda savo šeimai, artimiesiems („emigrantas turi pinigų, o pinigų visiems reikia ir niekas į juos nespjauna“), taip pat su pagerėjusiomis sąlygomis darbo rinkoje likusiesiems Lietuvoje. Teigiamas požiūris taip pat siejamas su nusikaltėlių emigracija, pagerėjusiu kriminogeniniu fonu Lietuvoje.

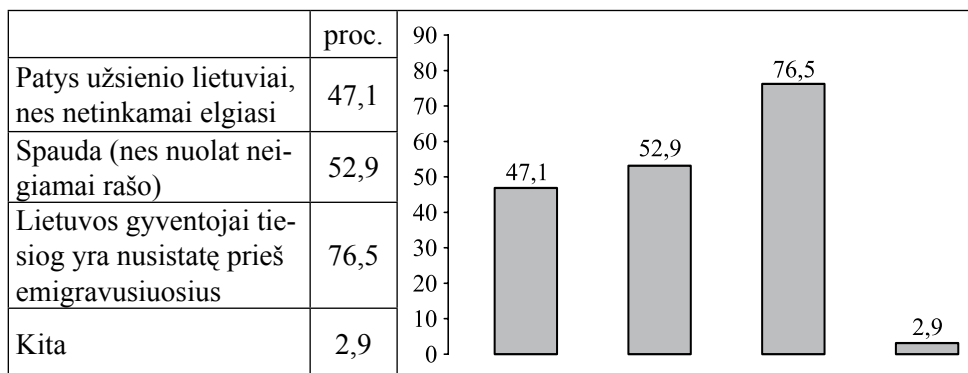
Priežastys ir formos, kaip pasireiškia neigiamas požiūris (kaip nurodo patys emigrantai), žymiai įvairesnės. Jas sąlyginai galima būtų suskirstyti į kelias grupes:

- a) **Kaltinimai patriotiškumo stoka, atsakomybės tėvynei neturėjimu, išdavyste**.** „Iš pašalies žiū rint, lyg būtum išdavęs Lietuvą, skaitosi – esi ne patriotas ir išvažiuo užsidirbti lengvo pinigų. Nuo išvažiuojimo esi išmetamas iš visuomeninės Lietuvos bendruomenės, neturi teisės kištis į Lietuvos reikalus, neturi teisės kritikuoti, neturi teisės norėti, kad Lietuvoje politiniai reikalai gerėtų“;
- b) **Pavydas, kaltinimai dėl sunkaus gyvenimo.** „Pasireiškia pavydu, jeigu sekasi gerai. Ir „pati kalta, kad išvažiuo“, jei sekasi nekaip“, „Jei lietuvis moterys išteka už užsieniečių, tai jau maždaug parsidavusios. Sakoma, kad išvažiuo „lūzeriai“, kurie nieko nesugebėjo pasiekti Lietuvoje. Tiems, kas tam užsiėmė kažką pasiekti, priekaištaujama, kad gavo išsilavinimą Lietuvoje, o skolos negražino. Dalis pavydi“;
- c) **Ateities konkurencijos baimė, užsienio patirties nevertinimas.** „Nesi vertinamas kaip pasaulio pamatęs ir galintis praturtinti visuomeninį gyvenimą ar mokslo, ar kultūros sritį savomis galbūt naujomis kitokiomis idėjomis. Net jokiaje firmoje nesi pageidaujamas, tavo patyrimas nieko nereikia. Naujų idėjų ir naujo įkvėpimo labiau bijomasi.“ „Esi „atsilikęs“ jaučiasi atvykus į Lietuvą, pvz.: aerouoste ir kitur pabrėžiama, kad „esi ne čia gyvenanti, todėl nieko nesupranti“;
- d) **Smerkiamas grįžusių emigrantų elgesys, jų pinigų demonstravimas, pasipūtimas.** „Dėl to kalti tik patys emigrantai, kurie mielai demonstruoja parvykę namo savo perkamąją galią“, „... (emigrantai juodadarbiai) grįžę pučiasi, keliasi į padanges ir demonstruoja savo „turtus““;
- e) **Reikalavimai papildomų teisių / privilegijų.** „Dar, sakyčiau, PLB valdybos veiklos įtaka: kai po PLB vėliava reikalaujama pinigų ir ne vieno mln. iš Lietuvos privačiai Čikagos TV“; „išvažiuo ieškoti geresnio gyvenimo ir dar reikalauja papildomų teisių“;
- f) **Lietuvos socialinės sistemos išnaudojimas.** „Lietuvos visuomenės neapykantą išvykusiems didina dar ir ne visai tobula medicininio draudimo tvarka, kai atvažiuo trumpam ir sumokėjęs tik vienkartinę draudimo įmoką, iškart gali pasinaudoti paslaugomis už keletą tūkstančių (skaičiau spaudoje). O vietiniams medicininės paslaugos pasidaro sunkiai pasiekiamos... Normalus medicininis draudimas turėtų įsijungti gal tik po mėnesio, kaip yra daugelyje šalių. Privaloma pagalba taip, bet už kitų reikėtų patiems susimokėti“;
- g) **Žiniasklaida.** „... (neigiamą nuostatą) suformuoja žiniasklaida“, „visuomenė yra suklaidinta ir nesuvokia ką šneka.“

Kaltinimai žiniasklaidai, kad suformuoja neigiamą emigranto įvaizdį, iš dalies turi pagrindą (apie tai 6 sk.), tačiau, kaip parodė tyrimas, priežastys matomos ir kitur.

** Kalba netaisyta. Sakiniai, iliustruojantys pateiktus teiginius, paimti iš apklaustųjų anketų.

5.3. pav. Kas kaltas, kad požiūris į užsienio lietuvius neigiamas? (užsienio lietuvių požiūris)

Kaip matyti iš 5.3. paveikslo, nors neretai girdimi kaltinimai žiniasklaidai, užsienio bendruomenių atstovų nuomone, kalti ir patys užsienio lietuviai, nes netinkamai elgiasi tiek išvykę užsienyje, tiek grįžę (47 proc.). Vis dėlto dauguma užsienio lietuvių bendruomenių atstovų įs itikinę, kad Lietuvos gyventojai tiesiog yra nusiteikę prieš emigravusiuosius (76 proc.). Lyginant su ankstesniuose skyriuose pateiktais duomenimis, atrodytų, kad ši nuomonė ne visai atitinka tikrovę ir užsienio lietuviai kiek perdėtai reaguoja / vertina Lietuvos gyventojų neigiamas nuostatas. Toks situacijos suvokimas, kai tu jautiesi „nelaukiamas ir nesuprastas“ (net jei ši nuostata neturi realaus pagrindo), aišku, neigiamai veikia nuostatas dėl grįžimo į Lietuvą. Antra vertus, toks požiūris neretai grindžiamas emocijomis, reakcija į kokį nors vieną ar kelis faktus, o ne realia situacija. Paklausti, ko reikia, kad neigiamas požiūris keistųsi, atsakymą – „žmonių savimonė turi keistis“ – nurodė tik 4,5 proc. respondentų. Realių sprendimų siūloma ieškoti kitur – socialinėje ekonominėje Lietuvos plotmėje ar objektyviau nušviečiant emigracijos realijas Lietuvos spaudoje, pateikiant daugiau informacijos.

Apibendrinus tyri mų duomenis, galima būtų teigti, kad, norint, jog neigiamas požiūris į emigrantus pasikeistų, reikia:

- **Pirmiausia – kad keistųsi socialinė bei ekonominė situacija Lietuvoje (34).** „Kad Lietuvoje likusių lietuvių požiūris į emigravusius žemiečius pasikeistų, reikia, kad pagerėtų Lietuvoje gyvenančių žmonių gyvenimo sąlygos ir buitį, kad (...) sudarytų sąlygas normaliam gyvenimui ne tik stipriems individams, bet ir visuomenės atstumtiesiems, pvz., pensininkams, vienišoms motinoms, našlaičiams“; „Valstybė turėtų nebandyti skirti pinigų emigrantų susigrąžinimui, bet spręsti šalies problemas. Jei paprastas žmogus nesugeba normaliai pragyventi Lietuvoje, tai kaip jis gali grįžti namo? Pirmiausia reikia spręsti ekonomines ir su tuo susijusias problemas. Kad norintys grįžti sugebėtų gyventi ir Lietuvoje“;
- **Daugiau teigiamos / teisingos informacijos apie emigraciją (31,8).** „Labiausiai galbūt padėtų, jei televizija ir spauda rašytų ir rodytų ne tik apie valytojų ir statybininkų gyvenimą. Yra tikrai išsilavinusių ir daug įdomesnių žmonių, kurie

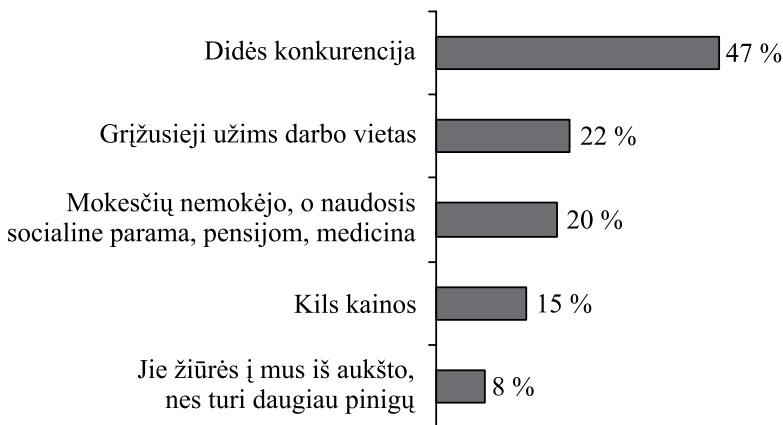
stengiasi ne tik dėl savo asmeninės gerovės ir nesistengia asimiliuotis kitame krašte, bet atvirksčiai rodo puikų pavyzdį, kad Lietuva ir jos žmonės yra verti pagarbos ir gabūs specialistai (...) Lygiai ta pati situacija su laikraščiais. Dažniausiai juose mirguliuoja atsitiktiniai asmenys ar moterys, kurios sėkmingai ištekėjo ir dabar tiesiog reikia parodyti, kokių nuostabių baldus turi. Lygiai tas pats, niekada nemačiau spaudoje straipsnių apie gabių studentų ar doktorantų pasiekimus, bet manekenių gyvenimo vingriai tikrai bus išspausdinti“;

- **Kad keistūsi Lietuvos politika, suprasti emigracijos priežastis (9,0);**
- **Kad keistūsi žmonių savimonė, tolerantiškesnės visuomenės / pagarbos žmogui (15,9);**
- **Kad keistūsi patys išvykusieji / jų elgesys (18,2).** „Kur lietuviai begyventų, Tomske, Miunchene, San Franciske ar Kalkutoje, visur jie turi būti naudingi Lietuvai. Tuomet požiūris į juos pasikeis“;
- **Masinių teigiamų grįžimo pavyzdžių; suteikti sąlygas grįžusiesiems pritaikyti savo žinias Lietuvoje (11,3);**
- **Pripažinti dvigubą pilietybę (2,3).**

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, nors dėl neigiamo požiūrio į emigraciją ir emigrantus dažniausiai kaltinami Lietuvos žmonių išankstinis nusiteikimas ir netolerancija, išeities siūloma ieškoti gerinant socialinę bei ekonominę situaciją Lietuvoje, skleidžiant teigiamą ir teisingą informaciją. Tada ir požiūris į ekonominius migrantus pagerės, tuomet ir grįžtančiųjų bus daugiau. Beje, kaip parodė tyrimas, absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų (91 proc.) į grįžtančiuosius žiūri tikrai palankiai, nors mato ir tam tikrų pavojų, jei prasidėtų masinė reemigracija.

5.4. pav. Kokius matau pavojus, jei prasidės masinė reemigracija?

(Lietuvos gyventojų vertinimai)

Kaip parodė tyrimas, dažniausiai nurodomi pavojai – didėjanti konkurencija (47 proc.), baimė dėl darbo vietų (22 proc.), nepasitenkinimas dėl socialinės sis-

temos išnaudojimo (20 proc.). Didesnės konkurencijos dažniau bijo darbingo amžiaus žmonės; dėl to, kad nemokėjo mokesčių, o dabar naudosis socialine parama, kiek dažniau priekaištuoja priešpensinio amžiaus grupė; kainų kilimą dažniau mini žemesnio išsilavinimo, mažesnių pajamų gyventojai.

5.2.2. Ar reikia (ir kaip) skatinti lietuvių grįžtamąją migraciją?

Nepaisant įvairių baimių, dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad grįžtamąją migraciją reikėtų aktyviai skatinti – „už“ pasisako beveik trys ketvirtadaliai (73,5 proc.) Lietuvos gyventojų. Dar didesnė Lietuvos gyventojų dalis pasisako už grįžimo skatinimą (80 proc.), jei iškyla alternatyva rinktis – ar susigrąžinti išvykusiuosius iš Lietuvos, ar atsivežti darbo jėgą iš kitų šalių / svetimšalius.

Tuo tarpu užsienio lietuviai kiek santūresni grįžimo skatinimo klausimu – tik mažiau nei pusė (45,5 proc.) mano, kad skatinti grįžimą reikia.

5.1. lentelė. Ar reikia aktyviai skatinti lietuvių grįžimą? (proc.)

	Lietuvos gyventojai	Užsienio lietuviai
Reikia	73,5	45,5
Nereikia	8,1	18,2
Sunku pasakyti	18,4	36,4
Iš viso	100	100,0

5.2. lentelė. Ar valstybė pakankamai rūpinasi emigrantų susigrąžinimu? (proc.)

	Lietuvos gyventojai	Užsienio lietuviai
Pakankamai	3,7	–
Nepakankamai	63,7	36,4
Sunku pasakyti	22,2	47,7
Tuo valstybė neturi iš viso rūpintis	10,4	15,9
Iš viso	100	100,0

Nors kas dešimtas Lietuvos gyventojas ir kas šeštas užsienio lietuvių bendruomenių atstovas mano, kad emigrantų susigrąžinimu valstybė iš viso neturėtų rūpintis, kitaip manančiųjų yra žymiai daugiau. Ir negana to – vertinant šių dienų situaciją, dauguma Lietuvos gyventojų (64 proc.) ir per trečdalį užsienio lietuvių bendruomenių atstovų (36 proc.) mano, kad reemigracija valstybė galėtų / turėtų labiau rūpintis, bei siūlo įvairias priemones emigrantų susigrąžinimui skatinti.

5.3. lentelė. Ką turėtų padaryti valstybė, kad daugiau ekonominių migrantų grįžtų į Lietuvą? (proc.)

	Taip		Ne		Sunku pasakyti	
	Lietuvos gyventojai	Užsienio lietuviai	Lietuvos gyventojai	Užsienio lietuviai	Lietuvos gyventojai	Užsienio lietuviai
Informuoti apie grįžimo galimybes	81	89	9	7	10	4
Padėti emigrantų vaikams prisitaikyti	81	79	8	7	11	14
Spausti darbdavius kelti atlyginimus Lietuvoje	76	39	10	32	14	29
Padėti lietuviškoms mokykloms emigracijos šalyse	76	77	11	7	13	16
Transliuoti Lietuvos TV emigracijos šalyse	71	45	10	23	19	32
Padėti rasti darbą Lietuvoje	62	50	25	20	13	30
Suteikti dvigubą pilietybę	45	68	29	16	26	16
Finansiškai remti grįžimą	30	14	47	57	23	29

Kaip rodo tyrimo duomenys, **Lietuvos gyventojai** palaiko visas siūlomas ekonominių migrantų grąžinimo priemones. Išimtis: finansinis grįžimo rėmimas.

Užsienio lietuviai ypatingą svarbą teikia priemonėms, susijusioms su vaikais, – padėti emigrantų vaikams prisitaikyti (79), padėti lietuviškoms mokykloms emigracijos šalyse (77) bei informuotumui apie grįžimo galimybes didinti (89).

Du konkretūs pasiūlymai: „1) centralizuotas portalas su nuolatos atnaujinama ir aktualia informacija su darbo skelbimais (ne tik kokios „Valstybės žinios“, kur reikia ilgai knaisiotis ir daug nereikalingos informacijos perskaityti); 2) Dienos centrai didžiuosiuose miestuose, kuriuose galėtų lankytis į Lietuvą parvykę vaikai. Tokie centrai turėtų būti atviri visiems, emigravusiųjų vaikai galėtų pirkti bilietus dienai, o ten būtų galima piešti, žaisti krepšinį, dainuoti, kt., bet svarbiausia – užmegzti ryšius su kitais vaikais, tiek vietos gyventojais, tiek kitais emigrantukais. Na, tokie

vaikų ir jaunimo klubai. Panašiai kaip dienos stovykla Vilniaus moksleivių rūmuose, bet toks centras turėtų veikti visus metus. Nes sunkiausia, galvojant apie grįžimą, yra „išrauti“ savo vaikus. Suaugę tai dar turi ryšius, o vaikai – tai jau nelabai.“

Dar viena priemonė, kuri yra labai svarbi norintiesiems grįžti (taip pat susijusi su informacijos stoka), tai „pagalba susirasti darbą Lietuvoje“ (62 proc. Lietuvos gyventojų ir 50 proc. užsienio lietuvių). Iš tiesų, kaip nurodė ne vienas emigrantas, būnant užsienyje labai sunku susirasti norimą darbą Lietuvoje, ypač aukštesnės kvalifikacijos ir gerai apmokamą, – internetinėje erdvėje tokių beveik nerasi; ypač dideli nuskundimai dėl praktiškai neegzistuojančių galimybių aplikuoti į valstybės tarnybą.

Tačiau kai kuriomis Lietuvos vyriausybės vykdomomis priemonėmis, pavyzdžiui, specializuoto Lietuvos televizijos kanalo emigrantams reikalingumu, abejojama – jo transliacijas emigracijos šalyse palaiko mažiau nei pusė užsienyje gyvenančių respondentų – 45 proc. (gal tai yra dėl nepakankamos programų kokybės), ženkliai mažiau nei tarp Lietuvos gyventojų.

Absoliuti dauguma užsienio lietuvių taip pat mano, kad grįžimą remti finansiškai netikslinga.

„Valstybė turėtų ne bandyti skirti pinigus emigrantų susigrąžinimui, bet spręsti šalies problemas. Jei paprastas žmogus nesugeba normaliai pragyventi Lietuvoje, tai kaip jis gali grįžti namo. Pirmiausia reikia spręsti ekonomines ir su tuo susijusias problemas. Kad norintys grįžti sugebėtų gyventi ir Lietuvoje. Per didelis dėmesys yra sutelktas į emigrantus, kas tikrai nieko gero nedaro. Norinčių keliauti juk nepiriksi.“

Tačiau daugelis užsienio lietuvių, kad ir negrįždami, **norėtų aktyviau dalyvauti politiniame Lietuvos gyvenime, nori daugiau teisių.**

Daugiau nei pusė užsienio lietuvių bendruomenių atstovų norėtų, kad užsienyje gyvenantys lietuviai turėtų balsavimo teisę ne tik Seimo, bet ir savivaldybių rinkimuose (84), turėtų savo atstovus Seime (64), būtų renkami į Seimą, galėtų turėti dvigubą pilietybę (71). Vaikų mokslas taip pat sulaukė ypatingo dėmesio – 82 respondentai mano, kad nemokamos išlyginamosios klasės (lietuvių kalba) turi būti neatsiejama teisė kiekvienam sugrįžusiajam. Antra vertus, daugelis mano, kad senatvės pensija (34 proc. „prieš“, 30 proc. „už“) ir nemokamas gydymas Lietuvoje (48 proc. „prieš“, 25 proc. „už“) bei lengvatos stojant į aukštąsias mokyklas (57 proc. „prieš“, 34 proc. „už“) užsienio lietuviams neturėtų būti taikomos.

Pagal tyrimo duomenis galima teigti, kad tik daliai Lietuvos Vyriausybės dabar vykdomų priemonių pritaria tiek Lietuvos gyventojai, tiek užsienio lietuviai. Pirmiausia – tai priemonės, susijusios su vaikų mokymu, kalbos įgūdžių išlaikymu,

pagalba vaikams prisitaikyti. Čia visi vieningi - tokias priemones reikia visokeriopai remti. Tačiau kitų priemonių efektyvumu galima suabejoti: Lietuvos televizijos transliacijos rėmimą palaiko mažiau nei pusė užsienio lietuvių, lengvatinių sąlygų stojant į aukštąsias mokyklas nepalaiko žymiai didesnė dalis nei palaiko; finansinis grįžtančiųjų rėmimas, tarp jų ir aukštos kvalifikacijos specialistų, iš viso nesulaukia palaikymo nei tarp Lietuvos gyventojų (nepalaiko 47 proc.), nei juo labiau tarp emigravusiųjų (nepalaiko 57 proc.), nes pagrindinės problemos matomos kitur, kur ir reikia nukreipti valstybės pastangas.

Kaip parodė užsienio lietuvių bendruomenių apklausa, pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria ekonominiai emigrantai, planuojantys grįžti į Lietuvą, yra ekonominio pobūdžio – darbas, maži atlyginimai (41 proc.), bloga valstybės politika grįžtantiems / socialinių garantijų nebuvimas (25 proc.), turiniai klausimai, mokesčiai (16 proc.), problemos dėl vaikų integracijos (14 proc.), socialinių ryšių praradimas (14 proc.), Lietuvos valdžios korupcija / biurokratizmas (14 proc.). Tačiau tik nedaugelis (9 proc.) mano, kad negatyvus požiūris į emigrantus turi įtakos sprendimui grįžti į Lietuvą.

5.3. Problemos, su kuriomis susiduria grįžtantieji migrantai, – ekspertų apklausos rezultatai

Praktinėms problemoms išsiaiškinti buvo panaudota ekspertų, vienokiu ar kitokiu būdu susiduriančių su emigracijos ir grįžtamosios migracijos problematika, neformali apklausa.

Kaip parodė Lietuvos institucijų ekspertų vertinimai, reemigracijos procesas nėra lengvas, kartais daug sudėtingesnis nei pirminė emigracija. Reemigracijai nėra būdingas spontaniškumas, nebūdingas etapiškumas, beveik nefiksuojami ir laikini žvalgybiniai reemigracijos bandymai, o tai labai palengvintų sprendimą – grįžti ar ne. Tad grįžtantys migrantai susiduria su begale problemų ir turi jas iš karto spręsti. Ekspertų, konsultuojančių / susiduriančių su migravusiais ir norinčiais grįžti į Lietuvą lietuviais, nuomone, išryškėja tokios **pagrindinės problemos**:

- **Darbo paieška** (darbo ir karjeros galimybės Lietuvoje, atlyginimų dydžiai, kt.). Tai aktualu tiek aukštos kvalifikacijos specialistams, tiek nekvalifikuotiems darbininkams. Viena išskiriamų problemų – nėra galimybių internetiniu būdu ieškoti darbo Lietuvoje, iš užsienio aplikuoti į laisvas darbo vietas. Ypač sunku susirasti darbą / darbo vietą konkrečiame mieste / rajone (ne Vilniuje) – būnant užsienyje to beveik neįmanoma padaryti. Darbo biržos skelbiamos laisvos darbo vietos / darbuotojų paieška (lengviausiai prieinama informacija) dažniausiai yra pernelyg menkai apmokamos / netenkina darbo sąlygos;

- Praktinės problemos / dokumentai. Kokių dokumentų reikia iš darbovietės ir mokesčių departamento grįžtant į Lietuvą, kad būtų skaičiuojamas darbo stažas, norint gauti išmokas, sveikatos draudimą ir t. t., bei kur ir kam tuos dokumentus Lietuvoje pateikti. Būnant užsienyje sunku gauti išsamią ir tikslią informaciją;
- Užsienyje įgytos profesinės kvalifikacijos pripažinimas Lietuvoje. Tai ypač aktualu jaunimui, užsienyje įgijusiam specialybę. Nežino kur kreiptis, kokius dokumentus ir kam pateikti. Labai nepatenkinti, kai neadekvačiai vertinami ypač gerų universitetų diplomai. Antra vertus, baigusieji prestižinius užsienio universitetus neretai tikisi privilegijų / geresnių darbų ir atlyginimų nei su lietuviškais diplomais;
- Persikvėlikavimo, profesinio mokymosi galimybės Lietuvoje. Dauguma į užsienį išvykusių Lietuvos piliečių ten dirba ne pagal turimą specialybę / profesiją, neretai atlieka darbus, kuriems nereikia jokios kvalifikacijos, – pagalbinius, aptarnavimo srities, kt. Tuo būdu ne tik kad neįgyja naujų specialybių, bet ir praranda turėtą kvalifikaciją. Antra vertus, grįžę į Lietuvą analogiško nekvalifikuoto darbo dirbti nesutiktų ir norėtų grįžti į anksčiau dirbtą sritį ar specialios kvalifikacijos reikalaujančius darbus. Todėl persikvėlikavimo / profesinio mokymo galimybės yra ypač aktualios, o informacijos trūksta. Neretai tikimasi visa tai gauti be mokesčio;
- Socialinės garantijos Lietuvoje, jų perkėlimas iš užsienio (išmokos, pašalpos, darbo stažas, sveikatos apsauga). Kokios socialinės garantijos priklauso, kiek už ką mokama, kur kreiptis. Ypač aktualu priešpensinio amžiaus reemigrantams ir grįžtantiems su vaikais;
- Pinigai. Ypač aktuali problema mokesčiai (dvigubo apmokestinimo išvengimas); kaip tikslingai panaudoti užsienyje uždirbtus pinigus, kur, kaip investuoti. Ar reikia deklaruoti turtą ir kaip gauti paskolas. Taip pat – kainos, kt.;
- Verslas. Kaip pradėti verslą Lietuvoje, kokie mokesčiai už turto nuomą, ar išliks verslo liudijimai, kaip perkelti savo verslą iš užsienio į Lietuvą, kokios mokesčių lengvatos šiuo metu yra Lietuvoje;
- Grįžtant su vaikais – vaikų reintegravimasis į mokyklas, psichologinis prisitaikymas. Neretai vaikai yra primirę ar visai nebemoka lietuvių kalbos. Kaip pasivyti buvusius bendraklasius? Kaip ir kur rasti išlyginamąsias klases, ypač mažesniuose miesteliuose, provincijoje. Kita problema – neretai vaikams, grįžusiems iš užsienio, dėl dėstomų programų / dalykų lygio skirtumų tenka eiti į žemesnes klases, o tai traumuoja vaikus. Reintegracija į buvusią socialinę aplinką taip pat neretai kelia problemų. Tad ypač aktuali tampa psichologinio palaikymo problema. Deja, ne visur, ypač provincijoje, galima rasti profesionalių vaikų psichologų, ne visur yra realiai veikiančių tarnybų;
- Galimybė studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose. Kas ir kokiomis sąlygomis gali studijuoti, studijų programos, studijų kainos, nuotolinių studijų galimybės, išlyginamosios studijos (stojant po profesinės mokyklos ar kolegijos), perėjimas iš užsienio universiteto į Lietuvos aukštąsias mokyklas, kt.;

- Vaikų kelionės dokumentų ir pilietybės klausimai (kas išduoda kelionės dokumentus, vaiko gimusio užsienyje, registravimas, pilietybės pasirinkimas ir to apiforminimas). Ypač tos problemos aktualios tokiose šalyse kaip Airija, Urugvajus, kt., kur tik gimusiam vaikui suteikiama tos šalies pilietybė ir nėra numatyta procedūra, kaip jos atsisakyti. Tad gauti vaikui lietuvišką pasą (ir pilietybę) yra ypač sudėtinga problema;
- Šeimos narių / sutuoktinių, ypač ne ES piliečių, atsivežimas į Lietuvą (vizos, leidimai gyventi, darbo leidimai, gyvenamosios vietos deklaravimas). Nemažai Lietuvos piliečių, gyvendami užsienyje, sukuria šeimas su kitataučiais. Norint juos atsivežti į Lietuvą gyventi, tenka spręsti nemažai biurokratinių problemų – ypač tai aktualu, kai šeimos nariai yra ne ES piliečiai, o piliečiai tų šalių, iš kurių atvykti į Lietuvą reikalingos vizos. Blogiausia, kad toms problemoms spręsti trūksta išsamios ir patikimos informacijos, be to, procesas užtrunka. Didesnės problemos kyla tose šalyse, kur nėra Lietuvos Respublikos atstovybių;
- Užsienyje sudarytos santuokos pripažinimas ir įregistravimas Lietuvoje;
- Grįžtant į Lietuvą po ilgesnio laiko, pragyvento užsienyje, vežamasi nemažai daiktų, baldų, buitinės technikos ir pan., todėl kyla muitų problemų. Kur kreiptis norint gauti visą informaciją? Kaip organizuoti turto transportavimą?
- Kita (neįmanoma išvardyti visų problemų, dažnai jų specifika priklauso nuo šalies, iš kurios grįžtama, emigracijos laiko, migrantų socialinių demografinių charakteristikų, kt.).

Ir visiems šiems aspektams reikia aiškumo. Grįžtamoji migracija ypač priklauso nuo to, kiek aktyviai ji bus skatinama, kiek ir kokios informacijos migrantai gaus, kiek bus atsižvelgta į problemas, su kuriomis jie susiduria ar susidurs grįžę, kiek reali ir prieinama praktinė pagalba. Iki 2008 m. pabaigos veikęs Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro Migracijos informacijos centras iš dalies leido patenkinti su grįžimu į Lietuvą susijusios informacijos paklausą. Tokio centro veiklos tęstinumo užtikrinimas ne tik leistų padėti norintiesiems grįžti, bet ir pagelbėtų „priverstiems“ grįžti asmenims, o tai ypač aktualu tiek ekonominio kilimo, tiek krizės sąlygomis.

Kaip parodė užsienio lietuvių bendruomenių atstovų tyrimas, ekspertų apklausa bei Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro Migracijos informacijos centro paklausimų analizė, ekonominiams migrantams labai reikalinga tiek bendro pobūdžio informacija apie įvairius gyvenimo ir darbo aspektus Lietuvoje, tiek ir individualios konsultacijos, individualūs patarimai grįžimo klausimais. Neretai grįžtamoji migracija priklauso nuo to, kiek ir kokios informacijos migrantai gaus, kiek bus atsižvelgta į problemas, su kuriomis jie susiduria ar susidurs grįžę, kiek reali ir prieinama praktinė pagalba. Nuo informacijos išsamumo ir prieinamumo priklausys ir tai, ar grįžimas, ypač krizės sąlygomis, nesukels įtampos, nusivylimo, socialinių konfliktų.

6. Grįžtamosios migracijos diskursas Lietuvos žiniasklaidoje

Žiniasklaida viešajame diskurse neretai pristatoma kaip pilietinės visuomenės institucija, atliekanti „ketvirtosios valdžios“ funkciją, informuojanti žmones apie svarbius politinius, socialinius, ekonominius bei kultūrinius sociumo gyvenimo aspektus, neapsiriboją vien informacijos bei žinių perdavimu. Ji atlieka svarbų vaidmenį apibrėždama pasaulį, kuriame gyvename, ir tokiu būdu darydama įtaką savęs pačių bei kitų suvokimui. Socialiniame gyvenime ji yra vienas šaltinių, leidžiančių pažinti socialinę tikrovę, esančią už mūsų kasdienio patyrimo ribų ir tokiu būdu formuojančių mūsų požiūrį į įvairius socialinius reiškinius – tarp jų ir į grįžtamąją migraciją. Kartu pastebėtina, kad, suteikdama visuomenės nariams informacijos, žiniasklaida turi visas sąlygas sutelkti auditorijos dėmesį į specifines temas bei tam tikrus tų temų aspektus bei atitinkamai formuoti visuomenės nuomonę.

Taigi šiame tyrime atlikta žiniasklaidos emigracijos diskurso analizė leido geriau suvokti visuomenės informacijos priemonių konstruojamą požiūrį į reemigracijos procesus ir to įtaką visuomenės nuomonės formavimui.

Atliktas tyrimas parodė, kad tiriamuoju laikotarpiu augo dėmesys grįžtamosios migracijos temai. Ypač išsivijęs leidiniuose buvo pateikiamas gana teigiamas valstybės veiksmų, skatinant reemigracijos procesus, vertinimas: aptariamoms valstybės iniciatyvoms (specialaus emigrantams skirto tinklapio kūrimas, žurnalo apie pokyčius Lietuvoje leidimas, Lietuvos informacinių centrų užsienyje steigimas, Lietuvos televizijos transliacijos užsienyje, kt.), akcentuojamas ekonominės migracijos reguliavimo strategijos sukūrimas, vyksta aktyvios diskusijos dėl dvigubos pilietybės suteikimo, kuriose prognozuojamas teigiamas šios koncepcijos įgyvendinimo rezultatas iš Vyriausybės atstovų pusės. Matome ir privataus verslo vaidmenį bei vykdomas iniciatyvas skatinant emigrantų grįžimą namo. Taigi stengiamasi suformuoti bendrąjį viešąjį kontekstą, kuriame ryšys su emigrantais ir jų grįžimo galimybės pateikiamos kaip valstybės prioritetas. Tokio pobūdžio informacijos pateikimas vertintinas kaip informacinės reemigracijos kampanijos išraiška. Didesnis dėmesys reemigracijos klausimams išsivijęs žiniasklaidos šaltiniuose paaiškinamas jų pobūdžiu – tikslingą auditoriją bandoma pasiekti per tikslinį emigrantų bendruomenei skirtą leidinį. Taigi tokio pobūdžio pranešimai yra teigiamas „signalas“ emigrantams: išreiškiamas valstybės rūpestis šia socialine grupe bei noras juos susigrąžinti. Reemigracijos kontekste pakankamai svarbią vietą užima ir tema apie teigiamo požiūrio emigrantų atžvilgiu formavimą visuomenėje. Pastebima, kad kol kas ši grupė visuomenės vertinama nevienareikšmiškai. Šiuo atveju svarbus teigiamo požiūrio formavimas ne tik visuomenėje, bet ir ekonomikos srityje.

Tačiau šalia minėtų perspektyvų pateikiamos pagrindinės priežastys, stabdančios reemigracijos procesus. Viena pagrindinių – ekonominė, t. y. nerimas dėl užsienyje uždirbtų pinigų dvigubo apmokestinimo. Tačiau legaliai uždirbtų pajamų apmokestinimas panaikintas dar 2005 m., todėl toks aiškinimas byloja apie emigrantų turimos informacijos stoką. Svarbu ne tik informuoti emigrantus apie galimybes grįžti, bet ir apie gyvenimo sąlygas grįžus. Taigi tarp esminių priežasčių, verčiančių emigrantus abejoti galimybe grįžti namo, išskiriamas informacijos apie esančias Lietuvos gyvenimo sąlygas trūkumas – dėl to abejojama galimybe grįžus rasti konkurencingų darbo pasiūlymų.

Be to, nors ir pripažįstama, kad dalis emigrantų norėtų grįžti, tačiau bent jau artimiausiu metu jie to daryti neketina, kadangi Lietuvoje nemato perspektyvų. Kartu pateikiamas gana atsainus valstybės požiūris į kvalifikuotos darbo jėgos emigracijos problemą. Šiuo atveju vėlgi pastebimos žiniasklaidos pastangos dramatiškai pateikti įvykį – „tėvynėje – nelaukiami“. Taigi tokių emocinių elementų publikacijos pavadinime panaudojimas iš tikrųjų gali turėti neigiamos įtakos kvalifikuotos darbo jėgos apsisprendimui grįžti, kitaip tariant, kam grįžti ten, kur niekas nelaukia.

Kitos problemos, trukdančios emigrantams grįžti, siejamos su psichologiniais dalykais. Suvokiama, kad buvę draugai vis labiau tampa svetimi, nebėra pas ką grįžti. Tačiau šiame kontekste žiniasklaidoje formuojama nuomonė, kad dėl šios emocinės distancijos su savo draugais, tėvynė yra kalti patys emigrantai ir jų „ne- nuoširdus spektaklis“, kurį jau nusibodo stebėti „sėsliesiems“ lietuviams.

Taigi naujieji emigrantai žiniasklaidoje pateikiami kaip „lietuviškieji snobai“, o jų „naujojo“ gyvenimo istorijos vadinamos farsu. Emigrantas šiame kontekste pristatomas kaip tautietis, nuolat peikiantis savo tėvynę ir nerandantis joje vietos, kuriam svetimos tampa tokios vertybės kaip nuoširdumas, natūralumas, nesuvaidinti jausmai, t. t. O dabar tas „prarastosios kartos“ atstovas po daugybės metų, praleistų užsienyje, sunkiai (bepripažęs) gimtinėje <...> vėl grįžta į naujuosius namus svetur“. Taigi susiduriame su nauju reiškiniu – į tėvynę grįžusių piliečių išvažiavimu atgal į užsienį.

Šiuo atveju pastebėtina, kad žiniasklaidoje yra daromas skirtumas tarp senosios ir naujosios emigrantų kartų atstovų, palankiau vertinant pirmuosius: jie nesulaukia visuomenės pasipriešinimo bent jau todėl, kad nesigiria apie lengvą emigracijos kelią, nemenkina savo tėvynės ir pan. Taigi tokio pobūdžio straipsniuose-apybraižose formuojamas gana konfliktinis požiūris emigrantų atžvilgiu, kuris traktuotinas kaip savotiškas „signalas“ dėl Lietuvoje egzistuojančio nepakantumo jausmo šiai socialinei grupei.

Be to, bendrajame kontekste pažymėtinas ir žiniasklaidoje pateikiamas nevienareikšmis valstybės reemigracijos politikos vertinimas. Kalbama apie kompleksinio

požiūrio į problemą nebuvimą. Tokio pobūdžio informacijos pateikimas gali neišvengiamai atsiliesti grįžtamosios emigracijos skatinimui, kadangi sudaro valstybėje vykdomos nekryptingos politikos išpūdį, o tai atitinkamai gali kelti nepasitikėjimą Vyriausybės vykdoma veikla bei išsakomais pažadais. Apskritai formuojamas nerūštingos valdžios įvaizdis sprendžiant su emigracija susijusius klausimus, o pati emigracijos reguliavimo strategija – tik garsiai išreklamuota deklaracija bei rinkiminių kampanijų „triukas“. Be abejo, viena vertus, tokio pobūdžio straipsniai leidžia pamatyti įvairiapusiškesnę situacijos vaizdą, tačiau nereikėtų pamiršti, kad tokia kritika turėtų būti pateikiama itin atsargiai, kadangi gali sumažinti pasitikėjimą valdžia bei, atitinkamai, jos vykdoma reemigracijos politika, ypač jeigu kalbama apie jos įgyvendinimo pradžią, kai itin svarbu užmegzti kontaktą su tiksline grupe.

Tačiau tiriamuoju laikotarpiu taip pat pastebimas gana intensyvus emigracijos ir reemigracijos diskurso politizavimas, o jo politinis suaktyvėjimas nuo 2006 m. sietinas su 2008 ir 2009 m. vykusiais Seimo ir Prezidento rinkimais. Taigi tokį politinį susirūpinimą grįžtamosios migracijos problemomis taip pat reikėtų vertinti atsargiai: iš vienos pusės demonstruojamas rūpestis tautiečiais turėtų teigiamai paveikti Lietuvos gyventojų nuomonę apie valdžios atstovus, o iš kitos – bandoma „mobilizuoti“ emigravusių lietuvių balsus.

Kita, jau trumpai minėta žiniasklaidoje reemigracijos kontekste iškeliamą problemą – grįžtančių emigrantų nesugebėjimas prisitaikyti bei integruotis į Lietuvos visuomenę ir jų grįžimas atgal į užsienio valstybes. Labiausiai grįžę emigrantai nusivilia „sunkiu, brangiu ir pilku“ gyvenimu Lietuvoje, atsiranda gyvenimo svetur įprotis – būtent dėl to grįžimo visam laikui perspektyvos vis dar atidedamos. Iš vienos pusės tokio pobūdžio informacijos pateikimas žiniasklaidoje ir toliau patvirtina ieškančio lengvesnio, jau sukurto gero gyvenimo emigranto portretą. Kitaip tariant, emigrantai pateikiami kaip asmenys, nenorintys dalyvauti savo šalies geresnio gyvenimo kūrimo procese, o laukiantys, kada grįžę galės tiesiog juo naudotis. Tokiu būdu vėl formuojamas konfliktas, socialinė įtampa tarp likusiųjų gyventi Lietuvoje ir išvykusiųjų šalies gyventojų. Tuo tarpu iš kitos pusės, tokio konteksto publikacijos gali būti savotiškas pranešimas patiems emigrantams, kad „dar ne laikas grįžti“, o tai vėlgi apsunkina reemigracijos procesų skatinimą.

Kalbant apie grįžtamosios migracijos potencialą ir žiniasklaidos vaidmenį skatinant šiuos procesus, reikėtų pažymėti, kad labai svarbu atsižvelgti ne tik kokiame kontekste yra pristatomas reemigracijos reiškinys, tačiau taip pat ir koks formuojamas požiūris į pačius emigrantus. Tokie žiniasklaidos pranešimai daro įtaką ne tik neemigrantų požiūriui į emigrantus (kaip rodo kiekybinio tyrimo rezultatai, net 81 proc. respondentų nurodė, kad jų požiūris į emigrantus formuojamas remiantis žiniasklaidos pranešimais), bet ir pačių emigrantų požiūrio į save vertinimui. Pavyzdžiui, šiuo atveju simbolinio interakcionizmo teorijų atstovai akcentuotų, kad savęs vertinimas – tai visuomenės sukonstruotas žmogaus įvaizdis. Šiuolaikiniame

pasaulyje šiame „ženklavimo“ (*labelling*) procese gana svarbų vaidmenį atlieka ir žiniasklaida. Taigi tiriamuoju laikotarpiu vyravęs gana neigiamas požiūris į šią socialinę grupę (kaltinimai ekonominės situacijos prastėjimu, „hedonistiniu“ gyvenimu būdu, „piliietiniu infantilumu“, pamatinių vertybių nebuvimu, nutautėjimu, Lietuvos įvaizdžio žlugdymu ir pan.) galėjo turėti įtakos ne tik socialinės distancijos tarp šių dviejų grupių atsiradimui ir augimui, bet ir neigiamai paveikti pačių emigrantų savo grįžimo potencialo vertinimą – kam grįžti į visuomenę, kurioje yra smerkiama ir nelaukiama.

Taigi šiandien viena pagrindinių daugumos žiniasklaidos priemonių funkcijų tapo užimti ir linksminti auditoriją, t. y. bet kokiais būdais pritraukti auditorijos dėmesį ir taip patenkinti savo komercinius poreikius. Dažniausiai naudojama priemonė – „bloga naujiena – gera naujiena“ principo taikymas rengiant žinias. Taigi neretai komercinis žiniasklaidos interesas nusveria jos pilietines funkcijas. Šiame kontekste dažnai pamirštama, kad žiniasklaida yra galingas socialinis institutas, galintis palengvinti politikų ir piliečių komunikavimo procesą. Be abejo, tai nereiškia, kad žiniasklaida turėtų tapti valdančiojo aparato tarnaitė. Šiuo atveju kalbama apie dialogo užmezgimą su visuomene per visuomenės informavimo priemones: žiniasklaida turėtų padėti politikai, o politika – žiniasklaidai. Šiuo atveju žiniasklaida ne tik gali ir turėtų kalbėti apie emigrantus įvairiose gyvenimo situacijose ir pristatyti kuo visapusiškesnį problemos vaizdą, bet kartu ji turi visas galimybes integruoti juos per žiniasklaidos priemones. Taigi žiniasklaida gali būti panaudota tiek emigracijos prevencijai, tiek reemigracijos procesams skatinti, pavyzdžiui, visuomenėje formuodama saugios valstybės įvaizdį ir pateikdama visapusišką situacijos vertinimą.

Išvados

Tyrimo apribojimai

- Imigracijos į Lietuvą ir grįžtamosios migracijos srautų analizė, remiantis oficialios statistikos duomenimis, tik iš dalies leidžia įvertinti šių procesų mastą – pagal analogiją su emigracijos procesais, nedeklaruojama grįžtamoji migracija gali sudaryti per 50 procentų srauto. Tuo tarpu grįžtamosios migracijos / migrantų struktūra ir motyvai / priežastys lieka neįvertinti.
- Lietuvos Respublikos vyriausybės priemonių, skatinant reemigraciją, apžvalga buvo atlikta remiantis valstybinių institucijų ataskaitomis ar kita informacine medžiaga, bet neverifikuojant tų priemonių praktinio įgyvendinimo.
- Užsienio lietuvių internetinė apklausa gali ne visai atspindėti visų emigrantų nuomonę ne tik dėl nedidelės imties, bet ir todėl, kad buvo apklausiami „labiausiai į lietuviybę“ orientuoti emigracijos atstovai – lietuvių bendruomenių pirmininkai, jų atstovai.
- Tyrimas buvo atliekamas iki pasireiškiant ekonominės krizės požymiams, todėl pasikeitusio konteksto įtaka grįžtamajai migracijai tyrimo išvadosse nėra adekvačiai įvertinta.

Visi čia nurodyti tyrimo apribojimai (kai kurie planuoti dėl resursų stokos, kai kurie atsiradę atliekant tyrimą) aiškiai parodo tiriamo proceso sudėtingumą, o kartu yra ir gairės tolesniems tyrimams grįžtamosios migracijos srityje.

Tyrimo išvados

1. Beveik 20 metų besitęsianti masinė emigracija iš Lietuvos ir jos sukeltos neigiamos demografinės, socialinės bei ekonominės pasekmės verčia galvoti ne tik apie priemones emigracijos mastui mažinti, bet ir apie grįžtamosios migracijos skatinimo programas. Tokioms programoms pagrįsti / parengti reikalingi išsamūs moksliniai tyrimai, kitų šalių patirties analizė. Deja, tyrimų ar lyginamosios statistinės informacijos apie grįžtamąją migraciją tarptautiniu mastu yra labai nedaug, Lietuvoje tokie tyrimai nebuvo atliekami.
2. Nepaisant tyrimų stokos, vis daugiau kilmės šalių vyriausybių imasi vie-nokių ar kitokių priemonių bandydamos susigrąžinti išvykusiuosius, ypač

aukštos kvalifikacijos specialistus bei jaunimą. Tokios politikos laikosi nemažai besivystančių šalių, pastaraisiais metais vis daugiau dėmesio grįžtamajai migracijai skiria ir Rytų bei Vidurio Europos šalys, taip pat ir Lietuva.

3. Lietuvoje tik pradėjus masiškai trūkti darbo jėgos daugelyje ekonomikos sektorių ir susidūrus su alternatyva – atsivežti darbo jėgą iš trečiųjų šalių ar bandyti susigrąžinti išvykusiuosius, grįžtamajai migracijai buvo suteiktas aiškus prioritetas ir pradėtos kurti įvairios programos, skatinančios migrantų susigrąžinimą. Šis tyrimas leido tam tikru mastu įvertinti kai kurių jau vykdomų priemonių efektyvumą ir gali būti panaudotas kuriant ateities programas.
4. Pagal viešosios nuomonės apklausos duomenis, du trečdaliai Lietuvos gyventojų mano, kad „dauguma emigrantų nori grįžti į Lietuvą“ (64 proc.), kad „dauguma emigrantų sugrįš į Lietuvą“ (52 proc.). Kiek mažiau optimistinių vertinimų yra tarp užsienio lietuvių bendruomenių atstovų, tačiau daugiau nei pusė jų mano, kad ateityje emigrantai „*duos daug naudos kuriant ateities teisingą ir turtingą Lietuvą*“.
5. Užsienio lietuvių bendruomenių atstovų vertinimu, reemigracijos potencialas gal ir nelabai didelis, bet norinčiųjų grįžti tikrai yra, tarp respondentų tokių net daugiau nei pusė (54,5). Tačiau jo realizavimas neretai priklauso nuo įvairių išorės veiksnių, dažnai susiduriama su problemomis, kurių patys emigrantai negali išspręsti ar nežino, kaip spręsti.
6. Priežastys, kurios sulaiko norinčiuosius grįžti, yra labai įvairios – pradėdant nuo „tradicinių“ – „šeima / vaikai/ draugai“ (55 proc.), „neras darbo Lietuvoje / gerai apmokamo darbo“ (30 proc.), „geresnės socialinės garantijos svetur“ (24 proc.), iki gana personalizuotų – tokių kaip mokslinės aspiracijos ar neigiamas požiūris į gėjus. Nemaža dalis emigrantų nurodo, kad nebėra kur grįžti, prarasti socialiniai ryšiai Lietuvoje.
7. Lietuvos visuomenės teigiamas ar neigiamas požiūris į grįžtančiuosius svarbus tik maždaug kas penktam, o didžioji dauguma užsienio lietuvių mano, kad „kas tikrai nori grįžti, nekreipia į tai dėmesio“ (72 proc.). Beje, kaip parodė tyrimas, absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų (91 proc.) į grįžtančiuosius žiūri tikrai palankiai, nors mato ir tam tikrų pavojų, jei prasidėtų masinė reemigracija.
8. Dažniausiai nurodomi pavojai susiję su galima masine reemigracija – didėjanti konkurencija (47 proc.), baimė dėl darbo vietų (22 proc.), socialinės sistemos išnaudojimas (20 proc.). Pagrindinius grįžtamosios migracijos pavojus įvairios socialinės grupės mato skirtingai: didesnės konkurencijos dažniau bijo darbingo amžiaus žmonės; dėl to, kad nemokėjo mokesčių, o dabar naudosis socialine parama, kiek dažniau priekaištauja priešpensinio

amžiaus grupė; kainų kilimą dažniau mini žemesnio išsilavinimo, mažesnių pajamų gyventojai.

9. Nepaisant įvairių baimių, dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad grįžtamąją migraciją reikėtų aktyviai skatinti – „už“ pasisako beveik trys ketvirtadaliai (73,5 proc.) Lietuvos gyventojų. Dar didesnė Lietuvos gyventojų dalis pasisako už grįžimų skatinimą, jei iškyla alternatyva rinktis – ar sugrąžinti išvykusius iš Lietuvos, ar atsivežti darbo jėgą iš kitų šalių / svetimšalius. Tuo tarpu užsienio lietuviai kiek santūresni grįžimo skatinimo klausimu – tik mažiau nei pusė (45,5 proc.) mano, kad skatinti grįžti reikia.
10. Nors kas dešimtas Lietuvos gyventojas ir kas šeštas užsienio lietuvių bendruomenių atstovas mano, kad emigrantų grįžimu valstybė neturi iš viso rūpintis, kitaip manančiųjų yra žymiai daugiau: dauguma Lietuvos gyventojų (64 proc.) ir per trečdalį užsienio lietuvių bendruomenių atstovų (36 proc.) mano, kad reemigracija valstybė galėtų labiau rūpintis, bei siūlo įvairias priemones emigrantų susigrąžinimui skatinti, bet nepritaria finansiniam grįžtančiųjų rėmimui.
11. Užsienio lietuviai ypatingą svarbą teikia priemonėms, susijusioms su vaikais: padėti emigrantų vaikams prisitaikyti (79 proc.), padėti lietuviškoms mokykloms emigracijos šalyse (77 proc.) bei informuotumui apie grįžimo galimybes didinti (89 proc.). Tačiau kai kuriomis vykdromomis priemonėmis, pavyzdžiui, Lietuvos televizijos transliacijų emigracijos šalyse naudingu, abejojama. Absoliuti dauguma užsienio lietuvių taip pat mano, kad grįžimą remti finansiškai netikslinga.
12. Tyrimo duomenimis, daugelis užsienio lietuvių, kad ir negrįždami, norėtų aktyviau dalyvauti politiniame Lietuvos gyvenime, nori daugiau teisių: norėtų, kad užsienyje gyvenantys lietuviai turėtų balsavimo teisę ne tik Seimo, bet ir savivaldybių rinkimuose (84), turėtų savo atstovus Seime (64), būtų renkami į Seimą, galėtų turėti dvigubą pilietybę (71). Antra vertus, daugelis mano, kad senatvės pensija, nemokamas gydymas Lietuvoje bei lengvatos stojant į aukštąsias mokyklas užsienio lietuviams neturėtų būti taikomos.
13. Pagal tyrimo duomenis, galima teigti, kad tik daliai Lietuvos vyriausybės dabar vykdomų priemonių pritaria ir Lietuvos gyventojai, ir užsienio lietuviai. Pirmiausia tai priemonės, susijusios su vaikų mokymu, kalbos įgūdžių išlaikymu, pagalba vaikams prisitaikyti. Čia visi vieningi: tokias priemones reikia visokeriopai remti. Tačiau kitų priemonių efektyvumu galima suabejoti: Lietuvos televizijos transliacijos rėmimą palaiko mažiau nei pusė užsienio lietuvių, lengvatinių sąlygų stojant į aukštąsias mokyklas nepalaiko žymiai didesnė dalis nei palaiko; finansinis grįžtančiųjų rėmimas, tarp jų ir aukštos kvalifikacijos specialistų, iš viso nesulaukia palaikymo nei tarp Lietuvos gyventojų, nei tarp emigravusiųjų, nes pagrindinės problemos matomos kitur, kur ir reikia nukreipti valstybės pastangas.

14. Problemos, su kuriomis susiduria norintieji grįžti, labai įvairios: ekonominio pobūdžio – darbas, maži atlyginimai (41 proc.), bloga valstybės politika grįžtantiems / socialinių garantijų nebuvimas (25 proc.), turiniai klausimai, mokesčiai (16 proc.), problemos dėl vaikų integracijos (14 proc.), socialinių ryšių praradimas (14 proc.), Lietuvos valdžios korupcija / biurokratizmas (14 proc.), tiesiog trūksta informacijos (9 proc.).
15. Užsienio lietuvių bendruomenių atstovų tyrimas ir ekspertų apklausos rezultatai parodė, kad ekonominiams migrantams, ypač ilgiau gyvenantiems užsienyje ir rečiau grįžtantiems į Lietuvą, labai reikalinga informacija apie įvairius gyvenimo ir darbo aspektus Lietuvoje, tačiau ne tiek bendro pobūdžio žinios, kiek galimybė gauti individualias konsultacijas, individualius patarimus grįžimo klausimais. Supratimas, kad tau padės, kad tavo problemos rūpi, padeda apsispręsti dvejojantiems ir skatina grįžtamąją migraciją.
16. Žiniasklaida, kaip galingas socialinis institutas, palaikantis politikų ir visuomenės komunikavimo procesą, gali būti panaudota tiek emigracijos prevencijai, tiek reemigracijai skatinti. Deja, lietuviška žiniasklaida šios funkcijos neatlieka. Lietuvos ir išeivijos žiniasklaidos turinio analizė leidžia teigti, kad vyraujantis pakankamai neigiamas požiūris į emigrantus galėjo turėti įtakos ne tik socialinės distancijos tarp dviejų grupių (migrantų ir emigrantų) atsiradimui ir augimui, bet ir neigiamai paveikti pačių emigrantų savo grįžimo potencialo vertinimą – kam grįžti į visuomenę, kurioje yra smerkiama ir nelaukiama.
17. Valstybės pastangos valdyti ir skatinti grįžtamąją migraciją žiniasklaidoje vertinamos dviprasmiškai. Išeivijos spaudoje (užsakomieji straipsniai?) stengiamasi parodyti, jog ryšių su emigrantais palaikymas yra vyriausybės prioritetas. Tačiau kartu (ir net dažniau) formuojamas neryžtingos valdžios įvaizdis, o kritika tik pradėdant įgyvendinti naujas priemones silpnina žmonių tikėjimą jų efektyvumu. Tad kryptingas darbas su žiniasklaida turėtų būti vertinamas kaip neatsiejama grįžtamosios migracijos politikos dalis.
18. Nors daugelyje šalių, tarp jų ir Lietuvoje, grįžtamosios migracijos politika kuriama iš ekonominių paskatų (esant darbo jėgos trūkumui), pasikeitus ekonominei situacijai išryškėja ir jos socialinė funkcija. Ekonominės krizės metu būtent socialinė tokios politikos funkcija – pagalba asmenims, apsisprendusiems grįžti, galvojančiams apie grįžimą ar net priverstiems grįžti, tampa vis svarbesnė. Tokia politika yra ne tik betarpiška pagalba grįžtantiems migrantams, bet ir galimų socialinių konfliktų, socialinės įtampos didėjimo prevencija Lietuvoje.

Rekomendacijos

Tyrimai, atlikti remiantis pasaulio / kitų šalių praktika, rodo, kad jei migracijos procesai palikti savieigai, per 5 metų laikotarpį nuo emigracijos apie 20–50 procentų migrantų grįžta į savo kilmės šalis (vėliau grįžimo tikimybė smarkiai krenta). Esant dideliame ekonominiame atotrūkiui tarp kilmės ir tikslo šalių, grįžimo tikimybė dar sumažėja. Žinant, kad Lietuvos ir kai kurių pagrindinių tikslo šalių ekonominiai skirtumai yra esminiai (pavyzdžiui, atlyginimai skiriasi iki 8 kartų), tikėtis savaiminio grįžtamosios migracijos padidėjimo yra nerealu. Tad **grįžtamosios migracijos politikos priemonės būtinos, norint skatinti tautiečius grįžti**. Tą patį patvirtina ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų nuomonės tyrimas – nors reemigracijos potencialas yra, norintieji grįžti neretai susiduria su problemomis, kurių patys negali išspręsti ar nežino, kaip spręsti. Tad būtina valstybės pagalba.

Norint, kad grįžtamosios migracijos skatinimo priemonės pasiektų tikslines grupes ir būtų efektyvios, būtina įvertinti Lietuvoje dominuojančius emigracijos ir tikėtinus grįžtamosios migracijos tipus ir modelius (bei jų modifikacijas dėl krizės). Šiuo metu, keičiantis migracijos trajektorijoms, vis labiau pasireiškiant etapinei migracijai (per kelias šalis), **grįžimo procesas tampa sudėtingesnis ir sunkiau tiesiogiai veikiamas**. Be to, net ir planuotas grįžimas krizės sąlygomis atidedamas ateičiai. Tad ypač svarbu tampa **nenutraukti dialogo ir socialinių ryšių su išeivija** ir dalį priemonių nukreipti į laikinus „atsitiktinius grįžimus“, kurie Lietuvai ypač būdingi. Kartu būtina **skatinti ir „virtualius grįžimus“**, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų ir mokslininkų, pritraukiant migrantus dalyvauti Lietuvos socialiniame ekonominiame gyvenime, ypač mokslo projektuose, nors fiziškai jie ir negrįžta.

Formuojant grįžtamosios migracijos politiką, reikėtų aiškiai išskirti **du pagrindinius grįžtančiųjų tipus**:

- Grįžimas, kaip migracijos „nesėkmė“ (beje, krizės sąlygomis tokių atvejų gali smarkiai padaugėti);
- Grįžimas, turint tikslą panaudoti sukauptą kapitalą / resursus (finansinius ir žmogiškuosius) Lietuvoje.

„Nesėkmingų“ migrantų atveju svarbiausias dėmesys turėtų būti kreipiamas informacijai, socialinei bei psichologinei pagalbai, darbo paieškai (tai būtų ne vien tiesioginė pagalba grįžtantiems ar „priverstiems“ grįžti asmenims, bet ir socialinės įtampos didėjimo ar net socialinių konfliktų prevencija), tuo tarpu „sėkmingiems“ migrantams pritraukti reikalinga platesnė veiksmų gama, ir daugelis jų turėtų būti ekonomikos srities. Beje, čia taip pat reikėtų išskirti dvi grįžtančiųjų kategorijas – tie, kurių tikslas sukauptą kapitalą panaudoti asmeniniams tikslams / asmeninei gero-

vei, pavyzdžiui, įsigyti būstą, kitą asmeninio naudojimo turtą (reikalingos priemonės, palengvinančios užsienyje sukauptų finansinių resursų tikslingą panaudojimą Lietuvoje), ir tie, kurie siekia panaudoti sukauptą kapitalą / resursus inovacijoms savo mieste / regione ar Lietuvoje (norintiems finansuoti investicinius projektus Lietuvoje ar juose dalyvauti).

Mokslinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys į glaudų ryšį tarp investicijoms, verslo plėtrai palankios aplinkos kilmės šalyse ir grįžtamosios migracijos tikimybės. Taip pat nurodoma, kad vietinė biurokratija ir tradicijos gali sužlugdyti net geriausių inovacinius ketinimus. Todėl, formuojant grįžtamosios migracijos politiką, būtina kreipti dėmesį ir į kilmės šalyse esantį / nesantį **migracinės patirties ir kapitalo panaudojimo potencialą**, ypač svarbu neužkirsti kelio naujoms iniciatyvoms. Smulkiajam verslui palankios aplinkos sudarymas ir investicijų skatinimas bei vietinės biurokratijos prieššinimasi inovacijoms eliminavimas – svarbios sudėtinės dalys, skatinančios potencialių investuotojų reemigraciją.

Pastarasis grįžtamosios migracijos tipas yra ypač svarbus, būtent tokiai grįžtamajai migracijai skatinti galėtų būti skirtas pagrindinis dėmesys formuojant grįžtamosios migracijos politiką. Tokių migrantų grįžimas, ypač jei sėkmingas, **galėtų paskatinti ir grandininę reakciją**. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad skatinti tokių migrantų grįžimą aktualu ne tik ir ne tiek ekonominio klestėjimo metais, bet ir krizės sąlygomis.

Formuojant grįžtamosios migracijos politiką, ypatingas dėmesys turėtų būti kreipiamas aukštos kvalifikacijos specialistų ir studentų, baigusiu aukštąsias mokyklas užsienyje, grįžimui skatinti – informuoti juos apie galimybes (ir sudaryti tokias galimybes) **dalyvauti mokslinėje veikloje ar net inicijuoti mokslu tiriamuosius projektus**. Būtina pagalvoti ir apie specialias ilgalaikes „protų susigrąžinimo“ programas, tačiau kartu nediskriminuojant vietinių mokslo darbuotojų. Čia dėmesys turėtų būti kreipiamas ne tik ir ne tiek į fizinį jų susigrąžinimą, kiek bandant juos įtraukti į Lietuvai svarbių projektų įgyvendinimą.

Viena grįžtamosios migracijos politikos sudedamųjų dalių turėtų būti ir **glaudžių santykių su išeivija palaikymas, trumpalaikių vizitų į Lietuvą skatinimas**. Tokia politika leidžia neatitrūkti nuo Lietuvos realijų ir palengvina grįžimą. Bet būtina įvertinti ir pavojus – stiprios išeivijos bendruomenės ir ypač glaudūs socialiniai ekonominiai ryšiai su kilmės šalimis gali paskatinti pilietybės ir tautos „deteritorizaciją“ ir tuo būdu *de facto* grįžimas tampa nebeaktualus.

Formuojant grįžtamosios migracijos politiką, būtina atkreipti dėmesį, kad grįžimo motyvacija ir galimybės neretai priklauso ir nuo tikslo šalies imigracijos / integracijos politikos, ir nuo imigrantų statuso ten. Tad grįžtamosios migracijos skatinimo priemonių poveikis šalyse su skirtinga imigracijos politika gali taip pat

turėti nevienodą efektą. Į tai ypač svarbu atkreipti dėmesį bandant **susigražinti tautiečius iš ES ir ne ES / trečiųjų šalių.**

Tačiau nepriklausomai nuo grįžtančiųjų imigracinio statuso tikslo šalyje, jų motyvacijos grįžti ir net laikotarpio (krizė ar ne), daugumai grįžtančiųjų vienokios ar kitokios pagalbos reikia, dažnai siauros, specifinės, asmeninio pobūdžio. Kaip parodė tyrimas ir kitų šalių praktika, labiausiai grįžtantiesiems reikalinga ne tik (ir ne tiek) bendro pobūdžio informacija apie įvairius gyvenimo ir darbo aspektus Lietuvoje, bet ir individualios asmeninio pobūdžio konsultacijos, t. y. pagalba sprendžiant būtent jų asmeninę problemą, ypač jei tai būtų prieinama „vieno langelio“ principu.

Antra vertus, kaip rodo kitų šalių tyrimai ir praktika, įgyvendinamų grįžtamosios migracijos politikos priemonių efektyvumas gali būti didesnis (ypač jei grįžimai yra masiniai), jeigu:

- Grįžtamoji migracija yra **teritoriškai dekoncentruojama** ir daugelis priemonių įgyvendinama vietose (tuo būdu išskaidant ir išlaidų našta);
- Grįžusieji nukreipiami į tam tikrus veiklos sektorius (**sektorinė / veiklos koncentracija**), pavyzdžiui, žemės ūkis, prekyba, tyrimai, kadangi grįžę migrantai dažnai labiau linkę užsiimti individualia veikla, ir būtent šiuose sektoriuose (bet reikėtų išsamesnių tyrimų Lietuvos kontekste).

Vertinant Lietuvoje vykdytą / vykdomą grįžtamosios migracijos skatinimo politiką galima teigti (pagal tyrimo duomenis), kad **tik daliai Lietuvos vyriausybės dabar vykdomų priemonių pritaria ir Lietuvos gyventojai, ir užsienio lietuviai.** Pirmiausia, tai priemonės, susijusios su vaikų mokymu, kalbos įgūdžių išlaikymu, pagalba vaikams prisitaikyti grįžus. Čia visi vieningi: tokias priemones reikia visokeriopaip remti. Tačiau kitų priemonių efektyvumu galima suabejoti: Lietuvos televizijos transliacijos rėmimą palaiko mažiau nei pusė užsienio lietuvių, lengvatinių sąlygų stojant į aukštąsias mokyklas nepalaiko žymiai didesnė dalis nei palaiko; finansinis grįžtančiųjų rėminas, tarp jų ir aukštos kvalifikacijos specialistų, iš viso nesulaukia palaikymo nei tarp Lietuvos gyventojų, nei tarp emigravusiųjų, nes pagrindinės problemos matomos kitur, kur ir reikia nukreipti valstybės pastangas. Tad grįžtamosios migracijos politika turėtų būti koreguojama / modifikuojama.

Žiniasklaida, kaip galingas socialinis institutas, palaikantis politikų ir visuomenės komunikavimo procesą, gali būti panaudota tiek emigracijos prevencijai, tiek ir reemigracijai skatinti. Deja, lietuviška žiniasklaida šios funkcijos neatlieka. Lietuvos ir išeivijos žiniasklaidos turinio analizė leidžia teigti, kad vyraujantis gana neigiamas požiūris į emigrantus galėjo turėti įtakos ne tik socialinės distancijos tarp dviejų grupių (migrantų ir nemigrantų) atsiradimui ir augimui, bet ir neigiamai paveikti pačių emigrantų savo grįžimo potencialo vertinimą – kam grįžti į visuomenę, kurioje yra smerkiama ir nelaukiama. Tad **kryptingas darbas**

su žiniasklaida turėtų būti vertinamas kaip neatsiejama grįžtamosios migracijos skatinimo dalis.

Nors daugelyje šalių, tarp jų ir Lietuvoje, grįžtamosios migracijos politika kuriama iš ekonominių paskatų (esant darbo jėgos trūkimui), pasikeitus ekonomiškai situacijai **išryškėja ir jos socialinė funkcija**. Ekonominės krizės metu būtent socialinė tokios politikos funkcija – pagalba asmenims, apsisprendusiems grįžti, galvojantiems apie grįžimą ar net priverstiems grįžti, tampa vis svarbesnė. Tokia politika yra ne tik betarpiška pagalba grįžtantiems migrantams, bet ir galimų socialinių konfliktų (migrantams neprisitaikius), socialinės įtampos didėjimo prevencija Lietuvoje.

Ir paskutinis ypač svarbus pastebėjimas – būtina gerai įvertinti esamus / turimus **finansinius resursus grįžtamosios migracijos skatinimo priemonėms įgyvendinti**. Ekonominio klestėjimo metais programos gali būti plačios, daugiaplanės, orientuotos į daugelį emigrantų grupių ar net visus, tuo tarpu krizės sąlygomis ir esant limituotiems ištekliams programų skaičius turėtų būti ribotas, o pačios programos ir priemonės – griežtai tikslinės. Šiuo metu pagrindinis dėmesys (neskaitant ypač pažeidžiamų emigrantų grupių, pavyzdžiui, prekybos žmonėmis aukų, nelydimų nepilnamečių, kt.) turėtų būti skirtas skatinti grįžimą tų emigrantų, kurie suinteresuoti investicijomis į Lietuvos ūkį, nori ir gali vykdyti inovacinius projektus, kurių grįžimas yra efektyviausias ne tik ekonomine prasme, bet ir gali paskatinti grandininę reakciją (savo sėkmingu pavyzdžiu, naujų darbo vietų kūrimu, kt.).

Summary

This research examines policy and practice of return migration. The research reviews various types and models of return migration, explores what factors influence re-emigration, what measures are expected by those who emigrated, how much support for return migration there is among Lithuanian population. The research also reviews experience of other countries with return migration policy, evaluates the effectiveness of measures implemented / ongoing in Lithuania, provides further recommendations.

The research was carried out in 2008, before the onset of economic crisis. For this reason, the study focuses more on the period when return migration was considered to be one of the measures to compensate for the shortage of labor force. Currently (2009), the situation is different: unemployment increases, one can even observe a new wave of emigration, thus, the issue of return migration “lost its relevance”, solutions are postponed for the future. However, issues and problems of return migration should not be omitted from the political agenda. Firstly, economic downturn only changes the motivation and underlying reasons for return, but does not deny the process of return. Secondly, it is likely that as the economy recovers, we once again (even more acutely) shall face shortage of labor force and the need to return emigrated countrymen. Thirdly, return migration should not be evaluated only in economical dimension, it constitutes an integral part of wider politics.

Migration situation in Lithuania

Similar to many other Central and Eastern European countries, political, social and economic development taking place in Lithuania left a deep impact on the process of international migration. During the last 18 years of independence (1990–2008), nearly half a million people emigrated from Lithuania (around 20 percent of working age people). Counter-flows remain far smaller. Due to deformed / specific composition of departing Lithuanian inhabitants structural changes take place among Lithuanian population and within labor force: one not only sees the decline in the size of population, but also records worsening demographic indicators, aging, labor force shortages (especially among professionals) become more and more pronounced, politicians think about bringing labor force from third countries.

A cause for special concern is that due to migration Lithuania firstly loses young people (around half the migrants are young people under 30), which means that in

the future it will affect both – the development of demographic processes (wedlock, fertility, family) and labor recourses, which might force the country to import them from third countries. However, at this time almost nothing is done to prevent temporary departures of young people for research, tourism or work purpose from turning into de-facto emigration. There is no clear vision on how to encourage return migration. For this reason, the research devotes a lot of attention to problems faced by young people. One of the causes for greatest concern is the fact that for some time we observe a so-called brain drain, that is loss of highly-skilled labor force and resulting decrease in country's economic / innovative / competitive potential. Although brain drain provokes great concern, there are almost no concrete actions taken trying to reverse it or at least to utilize / co-opt them in tackling problems important for Lithuania. Attempts to uphold ties with departed researchers in virtual space or isolated research stipends for returning researchers are more of a symbolic gesture rather than a practical solution.

In parallel, one can observe how migration negatively affects the economy, that is, shortage of professionals and labor force (both – skilled and non-skilled) in various industry sectors. Labor shortage becomes increasingly apparent. Often, it is named to be one of the key impediments to development of economy and innovations now and in the future. Labor force shortage leads to situation, where Lithuania “exporting” its own labor force, itself becomes pull zone for labor migrants from third countries. Based solely on official data from Lithuanian Labor Exchange from 2001 to 2008 number of foreigners employed in Lithuania grew more than ten-fold, various informal and illegal schemes of importing labor force from third countries also take root, it is difficult to predict their consequences (due to different cultural, religious context and possible chain migration in the future) with certainty.

The situation is exacerbated by the fact the emigration potential does not decrease. As it was revealed in public opinion survey of Lithuanian population, conducted in 2008, a full quarter of adult Lithuanian population would like to depart for work abroad for a period longer than 6 months. Among young people, this number reaches 44 percent (Požiūris, 2008), thus it would be unrealistic to expect the extent of migration to decrease in the near future. Immigration flows, although they exhibit a trend for growth (before crisis), are significantly lower and cannot compensate losses due to emigration. It is clear that without active re-emigration promotion policy, Lithuania will not manage to encourage returns, though, it remains unclear what needs to be done and how. Additional problems might be posed by slide into economic crisis, which adds new impetus to emigration processes.

Since this is a pilot research, attempts were made to view return migration problems from different angles – from external and internal, theoretical and practical perspectives, thus a combination of various research methods was utilized:

- Review of foreign literature (theories) and policy

- Statistical analysis of Lithuanian migration and return migration
- Review of ongoing policy measures employed by the Government of the Republic of Lithuania to promote return migration
- Lithuanian population public opinion survey about emigration and return migration
- Internet survey of representatives of Lithuanian communities abroad
- Expert survey
- Media content analysis

Research body on the problem, theoretical insights

(what matters / what politicians should know)

Although return migration is an integral part of migration process, there is very little research or comparative statistical information about it on international level. In theoretical field, descriptions and evaluations of return migration are rather controversial. Depending on which theoretical context is used to analyze return migration, returns can be judged as:

- “failed” migration (neo-classical economic migration theory),
- as thought through in advance part of economic migration, that is, as “successful plan” (new economic migration theory),
- as a result of desire to change social context / nurture innovation in the country of origin (structuralist approach),
- as a transition stage in an open migration cycle process (network theory and transnational approach).

Differences in theoretical approaches also lead to a variety of return migration policy goals and measures. For this reason, when shaping return migration policy, it is necessary to take into account social economic context, against which emigration takes place, and what type of return migration is dominating. Some migration types are more easily influenced, other are left almost untouched by return promotion policy.

Talking stock of Lithuanian situation, firstly, one can claim that before the crisis, Lithuania did not exhibit the so-called stage migration features and the likelihood of return depended on factors pertinent to migration in two countries: origin country / Lithuania and destination country. Economic crisis alters migration trajectories, increasingly, one can observe stage migration trends, when migration involves several countries, thus return process also becomes more complicated, it is more difficult to influence.

Planned in advance permanent emigration without return is another difficult type to influence. Most often, it involves emigration with the purpose of family

reunification or is motivated by personal reasons. Such migration is little affected by external factors, including various migration policy initiatives.

Also, it is important to pay attention to the fact that due to many reasons (incorrect information, changed social economic conditions in origin or destination country and so on) “migration plan” does not work out as expected and return is postponed and happens later than was intended originally. Namely this trend is currently observed in Lithuanian émigré communities: those who were planning to return to Lithuania are postponing their decision for the later. Thus, promotion of return right now will not produce the desired effect, because “plan is not completed yet”. In such situation, it’s important to retain ties with these emigrants and to prevent the postponement of return from turning into *de facto* emigration due severed contacts. In parallel, in order to make return migration policy effective, it is beneficial to devote more attention to so-called “*accidental returns*”, which are very widespread in Lithuania. Return migration promotion policy measures could be focused on this group of migrants (it allows to retain social ties, there are favorable conditions to inform people about possibilities to re-emigrate).

When thinking about shaping of return promotion policy, especially about optimizing effectiveness of its measures, it is beneficial to devote attention to so-called “*Innovative returns*”, when return is motivated by desire to utilize to the maximum accumulated material and non-material resources in order to achieve innovations in origin country. This type of return migration is very important for identifying new social-economic niches, finding new initiatives and innovations; when shaping return migration policy measures, main attention should be paid to promotion of this type of return migration. One should draw attention to the fact that promotion of return of such migrants is relevant not only and not so much during the years of economic boom, but in the conditions of crisis.

Simultaneously, one should pay attention to another type of migration – “**virtual return**”, that is, migrant’s participation in social, economical, cultural and other lives of origin country, while physically remaining abroad. Although such “returns” do not affect the size of population, their economic and social benefits can be significant. Besides, this stage can constitute a middle chain before *de facto* return.

Should return migration be encouraged? What do other countries do?

Contrary to immigration policy, which has underwent rapid changes during recent decades, politicians pay far less attention to policy concerned with return migration issues, thus there is a limited number of programs, and only single cases of successful examples. In reviewing policy measures, which are implemented in the

area of promoting return migration, it is necessary, first of all, to draw a distinction between measures implemented by destination countries (which are often interested in sending away “unnecessary” migrants) and measures initiated and implemented by origin countries, in an attempt to return their citizens.

Policy of origin countries encouraging migrants to return most often is aimed only at its own citizens and includes such measures as:

- *Informational campaigns*, information centers, web portals, informational events within the country and foreign communities, and so on (with an aim to inform about evolved living and work conditions in origin country, providing useful information and contacts tailored for returning)
- *Direct organization of a trip home*, financial and practical support, including, for example, provision of psychological and legal consultation before departure
- Indirect promotion of returns. Most often used measures include *tax breaks*, encouraging migrants to invest money earned abroad in origin country, *facilitated credits* for return and settling down, provision of *temporary accommodation* or accommodation in temporary centers (in case of mass return) and so on.
- *Re-integration*. Traditional reintegration package includes such measures as help in finding accommodation, health check / health insurance provided free of charge, help in finding employment / re-training, assistance in tackling of social protection problems
- *Trainings* upon return (can also take place before the departure, in destination country): language, professional, re-training. As a part of these measures, countries often also include special educational programs for returning children.

Indeed, in the recent years, as the extent of emigration grew, more and more governments of origin countries implement various measures in an attempt to return those departed, especially highly-skilled professionals and young people. Such policy is implemented in Asian, South American, African countries, in the recent years, return migration attracts more and more attention in European, especially Eastern and Central European countries.

Eastern and Central European countries implement almost identical measures in the area of promoting return migration: provision of specific information to migrants (internet, phone, printed materials) and consulting of migrants, organization of information fairs in foreign countries and so on. However, most countries agree that employed measures to encourage migrants (or labor force?) to engage in return migration are somewhat late and fail to live up to the intended mission – to attract departed labor force. Currently, in the face of economic crisis, they perform instead

a social mission: they provide assistance to unsuccessful migrants who failed to settle down in another country or migrants who – due to the crisis – lost out on jobs abroad and forced to take off. Similar situation also unfolds in Lithuania.

What steps Lithuania takes to encourage the return of emigrants?

When it comes to promotion of migrants' return or assistance to returning individuals, in Lithuania there is a clear distinction drawn between so-called "repatriates" (that is individuals deported from Lithuania during the Soviet period or their descendants and those returning to live in Lithuania at this time) and voluntary emigrants (those are mostly working emigrants, who departed from Lithuania already during independence period and now thinking about the return). In respect of both migrant groups, the Government conducts different policy: while "repatriates" enjoy very generous and long-term (it has been in place since 1990s, every year there are around 150 families of such migrants returning) support program, policy-making in the area of promoting the return of working migrants and their support makes only initial steps, though activities are quickly developing further.

Although mass emigration continues almost 2 decades, thus causing a whole range of negative social – economic – demographic consequences, until the current period, there were no discussions about promotion of return migration; it is only in face of massive labor force shortages and under pressure from employers representatives that measures came to be implemented to promote return migration:

- In April 2007, the Government of the Republic of Lithuania approved the Economic migration strategy, whose one of principal goals is to encourage the return of economic migrants.
- In 2008, Guidelines of Lithuanian immigration policy were developed and approved (they indicate that "*...preference should be given (...) to create incentives for decreasing economic emigration, to encourage the return of emigrated citizens of the Republic of Lithuania...*")
- Other/sector-specific programs or specialized measures are also implemented (sometimes rather formally)
 - Education / return of pupils to schools
 - Science / Research / return of brains
 - Broadcasting information / consultations
 - Labor market / attracting workers from abroad
 - Agriculture. Support of young farmers returning from abroad (there were 5 such projects supported)
 - Business. Encouragements (declarative?) to invest in Lithuania
 - Psychological assistance
 - Others

Although we listed here a whole range of programs in different areas, their actual implementation oftentimes is fragmentary, short-term, formal. Besides, as we shall see from the results of research presented below, some of these measures are viewed by emigrants and Lithuanian inhabitants as very necessary, others are either unknown or are met with doubt about their efficiency.

Research results and conclusions

Research limitations. Since it was already mentioned that this is pilot research and it combines various methods, not all the results are fully representative. For example, internet survey of Lithuanians from abroad communities can represent only a partial opinion of all emigrants due to a small sample, but also because it surveyed only those representatives who were “most oriented towards Lithuania”: chairmen of Lithuanian communities. Review of measures employed by the Government of the Republic of Lithuania to promote re-emigration was conducted on the basis of state institutions’ reports or other informational material, without undertaking practical verification of whether those measures were implemented. Besides, the research was conducted before signs of economic crisis became evident, therefore the impact of changed context on return migration is not adequately evaluated in conclusions. All the research limitations indicated here (some of them were planned due to limited resources, others became apparent in the course of research) clearly indicate the complexity of research process and at the same time serve as guidelines for further research in the area of return migration.

Conclusions of empirical research

- Mass emigration from Lithuania that continues for almost 20 years and negative demographic, social, economic consequences it causes lead one to thinking about measures to decrease the extent of emigration as well as about programs for promotion of return migration. To justify / prepare such programs [policy-makers] need to have access to detailed scientific research, analysis of experiences of other countries. Unfortunately, there is very little research or comparative statistical information available about return migration internationally; in Lithuania such research has never been conducted.
- Despite the lack of research, more and more origin countries governments implement variety of measures in an attempt to return those departed, especially highly-skilled professionals and young people. Such policy is embraced by many developing countries, in the recent years more and more attention is paid to return migration in Eastern and Central European countries, also in Lithuania.

- In Lithuania, only in the face of mass labor force shortage in many economic sectors and confronted with alternatives of bringing labor force from third countries or returning those who are departed, return migration was accorded clear preference and various programs promoting the return of migrants began to be created. This research allowed to a certain extent evaluate effectiveness of some measures being implemented and can be consulted in creating future programs.
- According to public opinion survey, two thirds of Lithuanian population think that “majority of emigrants want to return to Lithuania” (64%), that “majority of emigrants will return to Lithuania” (52%). Somewhat less optimistic assessments are given by representatives of Lithuanian communities abroad, however, more than half of them think that in the future emigrants “*will make a significant contribution in creating just and wealthy Lithuania*”.
- According to assessments of representatives of Lithuanian communities abroad, re-emigration potential, although being small, still exists – there are those people who want to return, among those surveyed more than half the people expressed such opinion (54.5%). Although realization of this sentiment often depends on a variety of external factors, frequently emigrants run into problems that they cannot resolve themselves or do not know how to resolve.
- Reasons that prevent those wishing to return from exercising this wish are very varied – starting with “traditional” – “Family / children / friends” (55%), “Will not find a job in Lithuania / a well-paid job” (30%), “Social welfare system abroad is better” (24%) – going to more personalized reasons – such as scientific aspirations or negative attitudes towards gays. A considerable part of emigrants indicate that they have nowhere to return, that social ties with Lithuania have been severed.
- Positive or negative attitude towards those returning in Lithuanian society is important only to every fifth respondent, while the absolute majority of Lithuanians abroad think that “those are firmly determined to return, ignore this fact” (72%). Besides, as the survey revealed the absolute majority of Lithuanian population (91%) views returning countrymen positively, although they also discern certain dangers if mass re-emigration would take off.
- Most often cited dangers are related to possible mass re-emigration – increasing competition (47%), fear about employment (22%), abuse of social welfare system (20%). Various social groups differently view main dangers of return migration: working age people are more likely to be concerned with increased competition; anxiety that emigrants did not pay taxes and now are likely to benefit from social assistance is more often voiced in among people of pre-retirement age; price inflation is more often cited by people with lower education, lower income.

- Despite various fears, majority of Lithuanian population think that return migration needs to be actively promoted – almost three quarters (73.5%) of Lithuanian population speak “in favor” of such initiative. Even bigger share of Lithuanians support promotion of returns when faced with alternatives of returning citizens departed from Lithuania or bring labor force from other countries / foreigners. Meanwhile, Lithuanians abroad more restraint on this question – only less than a half (45.5%) think that returns should be promoted.
- Lithuanians abroad distinguish as especially important measures aimed at children: “top assist emigrant children in adapting” (79%), help Lithuanian schools in emigration countries (77%) and to increase access to information about possibilities of the return (89%). However, doubts were expressed about some of the measures being implemented, for example, broadcasting LTV (Official national TV channel) to emigration countries. The absolute majority of Lithuanians abroad also think that it is not beneficial to support returns financially.
- According to research data, majority of Lithuanians abroad, short of returning, would like to participate more actively in political life of Lithuania, they want more rights: they would like Lithuanians residing abroad to have voting rights not only in Seimas (parliamentary) elections, but also in municipal elections (84), would have their own representative in Seimas (64), would be elected to Seimas, could hold double citizenship (71). On the other hand, many think that old age pension, free health care in Lithuania and advantageous treatment in higher education enrollment should not extend to Lithuanians from abroad.
- According to research data, one can claim that only some of the measures being implemented by the Government of Lithuania are supported both among Lithuanian population and Lithuanians living abroad. Firstly, its measures aimed at education of children, retaining language skills, helping children to adapt. On this point everybody is unanimous: such measures should be fully supported. Although effectiveness of other measures is questioned: broadcasting of Lithuanian television is supported by less than a half of Lithuanians abroad, absolute majority of respondents disapprove of facilitated enrollment procedures at higher education establishments; financial support to those returning, including highly-skilled professionals does not enjoy support neither among Lithuanian population nor among those emigrated, because main problems are seen elsewhere, where efforts of the state should be directed.
- Problems, faced by those wanting to return are very varied: of economic nature – “work, low wages” (41%), bad state policy towards returning emigrants / lack of social guarantees (25%), property issues, taxes (16%), problems related to children’s integration (14%), loss of social ties (14%), corruption / red tape of Lithuanian authorities (14%), simply lack of information (9).

- Results of representatives of Lithuanian communities abroad survey and expert survey demonstrated that economic migrants, especially those who live abroad for extended period of time and only rarely return to Lithuania, are in need of information about various features of living and working in Lithuania – though not information of general nature, but possibility to receive individual consultations, advice on issues related to the return. Understanding that you will receive assistance, that there are people who care about your problems helps to make a decision to those who are in doubt and encourages return migration.
- Media, as a powerful social institution upholding the process of communication between politicians and society, can be used to prevent emigration and encourage re-emigration. Unfortunately, Lithuanian media does not perform this function. Lithuanian and émigré media content analysis allows one to claim that prevalent rather negative attitude towards emigrants could contribute not only to appearance and entrenchment of social distance between the two groups (migrants and emigrants), but also to influence negatively emigrants' willingness to return – what is the point of returning to society, where one is judged and not welcome.
- State's attempts to manage and promote return migration in media are given ambiguous assessments. In émigré press (commission articles?), one observes desire to demonstrate that upholding ties with emigrants is the Government's priority. However, simultaneously (and even more frequently) the image of indecisive government emerges, while criticisms levied on new, just launched measures undermines people's belief in their effectiveness. Thus, focused work with media should be viewed as integral part of return migration policy.
- Although in many countries, including Lithuania, return migration policy is driven by economic considerations (presence of labor force shortage), in the wake of changed economic situation, one can also discern its social function. During economic crisis, it is precisely social function of the policy – assistance to those who decided to return, thinking about the return or even are forced to return – that becomes increasingly more important. Such policy constitutes not only direct assistance to returning migrants, but also contributes to prevention of possible social conflicts, dampening of social tension in Lithuania.

Recommendations

Research conducted on the basis of experiences of world / other countries indicates that if migration process is left unattended, within 5 years period from the moment of emigration around 20–50 percent of emigrants return to origin country (later, the likelihood of return drastically decreases). When there is considerable gap in economic well-being between origin and destination country, the likelihood of return falls further. Being aware that differences between economies of Lithuania and some of the main destination countries are considerable (for example wages differ up to 8 times), it would be unrealistic to expect natural return migration to increase. Thus, **return migration policy measures are necessary in order to encourage countrymen to return**. The same point is confirmed by the survey of representatives of Lithuanian communities abroad – although there is a potential for re-emigration, individuals willing to return oftentimes run into problems, which they cannot resolve on their own or do not know how to resolve. Therefore, state's assistance is necessary.

In order to ensure that return migration policy measures reach their target groups and be effective, it is necessary to evaluate emigration and likely return migration types and models (and their modifications due to economic crisis) dominant in Lithuania. Currently, as migration trajectories are shifting, stage migration (via several countries) becomes more pronounced, **return process becomes more complicated and more difficult to influence directly**. Besides, even planned returns are postponed for the future at the times of crisis. Thus it becomes particularly important **to continue the dialoged and uphold social ties with émigré community** and to direct some of measures to temporary “accidental returns”, which are very widespread in Lithuania. Simultaneously, it is also necessary **to encourage “virtual returns”**, especially among highly-skilled professionals and researchers, to involve migrants in Lithuania's social, economic live and scientific projects, even though emigrants physically will remain abroad.

In shaping return migration policy, one should clearly distinguish **two main types of returning emigrants**:

- Return as migration “failures” (under conditions of crisis, the number of such cases can drastically increase)
- Return with a purpose to utilize accumulated capital / resources (financial and “human”) in Lithuania.

While in the case of unsuccessful migrants, main attention should be focused on provision of information, social-psychological assistance, job search, in case of “successful” migrants attracting them requires a wider range of actions, many of

them in economic area. By the way, here one should also distinguish two categories of returning emigrants – those who are determined to utilize accumulated capital for personal purposes / personal well-being, for example, to acquire property, other articles for personal use (Lithuania needs to adopt measures facilitating targeted use of financial resources accumulated abroad in Lithuania) and those who aim to utilize accumulated capital / resources for innovations in their city/region or Lithuania (wishing to finance investment projects in Lithuania or participate in them).

Scientific literature draw attention to close correlation between investment friendly environment, environment friendly to business development in origin countries and the likelihood of return migration. It is also indicated that local bureaucracy and traditions can lead to failure of even best innovative intentions. Therefore, when shaping return migration policy measures, it is also necessary to pay attention to **potential of utilizing migration experience and capital** present / absent in origin country, it is especially important not to block new initiatives. Creating environment friendly to small business and promotion of investment as well as elimination of red tape preventing innovation – these are important constituent parts encouraging re-emigration of potential investments.

The latter type of return migration is especially important. Promotion of such return migration could attract main focus in shaping return migration policy measures. Returns of such migrants, especially if they are successful, **could also result in a chain reaction**. Besides, one should draw attention to the fact that promotion of return of such migrants is relevant issue not only during the years of economic boom, but also in conditions of crisis.

When shaping return migration policy, special focus should be given to promotion of return of highly-skilled professionals and students graduating from higher educational establishments abroad. Steps must be taken to inform them about possibilities (and giving them such possibilities) **to participate in scientific activities or even initiate scientific-research projects**. It is also necessary to think about special long-term “brain drain reversal” programs, however, at the same, to avoid discriminating against locals. Here, focus should be placed not only and not so much on their physical return, but rather on attempts to involve them in implementation of projects important to Lithuania.

One of components of return migration policy should be **maintenance of close ties with émigré community, encouragement of short-term visits to Lithuania**. Such policy allows to remain in touch with Lithuanian realities and facilitates later return. At the same time, it is necessary to evaluate dangers. Strong national communities abroad and very close social economic ties with origin countries can encourage “de-territorialization” of nation. Thus making “de facto” return irrelevant.

When shaping return migration policy, it is necessary to pay attention to the fact that motivation of return and possibilities often depend on destination country's immigration / integration policy and immigrant's status there. Thus, impact of return migration promotion policy measures in countries with different immigration policy can also have uneven effect. This circumstance should be kept in mind when trying **to return countrymen from EU and non-EU / third countries.**

However, irrespectively of returning emigrants' immigration status in destination country, their motivation to return and even outside economic circumstances (crisis or boom), the majority of those returning need some kind of assistance, often very narrow, specific, personal assistance. As was revealed by the study and experience of other countries, returning emigrants are mostly in need of individual, personal consultations rather than in information of general nature about aspects of living and working in Lithuania, individual assistance in resolving their personal problems, especially if they can be addressed on the basis of "one window" principle.

On the other hand, as is shown by research and practice from other countries, effectiveness of implemented return migration policy measures can be increased (especially in the case of mass returns) if:

- Return migration is **territorially de-concentrated** and many measures are implemented locally (thus also distributing the burden of financial costs)
- Returning individuals are directed to certain activity sectors (**sectoral / activity concentration**), for example, agriculture, trade, research, since returning migrants often are more inclined to engage in individual activities and particularly in the mentioned sectors (although, an in-depth study is needed in Lithuanian context).

Evaluating promotion policy for return migration implemented / being implemented by Lithuania, one can claim (according to research data) that **only a part of measures being implemented by the Lithuanian Government receive support among Lithuanian population and among Lithuanians living abroad.** Firstly, these are measures related to education of children, retaining language skills, helping children to adapt upon return. On this point everybody is unanimous: such measures should receive full support. However, effectiveness of other measures is questioned: broadcasting of Lithuanian television is supported by less than a half of Lithuanians abroad, absolute majority of respondents disapprove of facilitated enrollment procedures at higher education establishments; financial support to those returning, including highly-skilled professionals does not enjoy support neither among Lithuanian population nor among those emigrated, because main problems are seen elsewhere, where efforts of the state should be directed. Thus, return migration policy should be reviewed / modified and this should be done by consulting communities abroad.

Media, as a powerful social institution upholding the process of communication between politicians and society, can be used to prevent emigration and encourage re-emigration. Unfortunately, Lithuanian media does not perform this function. Lithuanian and émigré media content analysis allows one to claim that prevalent rather negative attitude towards emigrants could contribute not only to appearance and entrenchment of social distance between the two groups (migrants and emigrants), but also to influence negatively emigrants' willingness to return – what is the point of returning to society, where one is judged and not welcome. Thus, **focused work with media** should be seen as integral part of promoting return migration activities.

Although in many countries, including Lithuania, return migration policy is driven by economic considerations (presence of labor force shortage), in the wake of changed economic situation, one can also **discern its social function**. During economic crisis, it is precisely social function of the policy – assistance to those who decided to return, thinking about the return or even are forced to return – that becomes increasingly more important. Such policy constitutes not only direct assistance to returning migrants, but also contributes to prevention of possible social conflicts, dampening of social tension in Lithuania.

And one more last observation – it is necessary to evaluate properly present / available **financial resources for implementation of return migration measures**. If during the years of economic boom, programs could be comprehensive, aimed at multiple or all groups of emigrants, during crisis, faced with limited resources, the number of programs should be limited, while programs and measures should be exclusively targeted. Currently, main focus (apart from especially vulnerable emigrants, for example, victims of human trafficking, unaccompanied minors and so on) should be placed on promoting the return of those emigrants, who are interested to invest into Lithuanian economy, are willing and capable of implementing innovative projects, whose return is most effective not only in economic sense, but also can set in motion chain reaction (by their successful example, creation of new working places and so on).

Literatūra

1. Allen, J. (1979), „Information and Subsequent Migration: Further Analysis and Additional Evidence“, *Southern Economic Journal*, Vol. 45, 1274–1284 p.
2. Al-Ali, N. and Koser, K. eds. (2002), „New approaches to Migration? Transnational Communities and Transformation of Home“. London: Routledge.
3. Aydemir, A. and C. Robinson (2006), „Global Labour Markets, Return and Onward Migration“, Working Paper No. 2006-1, University of Western Ontario.
4. Barrett, A. and P. J. O’Connell (2001), „Is there a Wage Premium for Returning Irish Migrants“, *The Economic and Social Review*, Vol. 32, 1–21 p.
5. Berninghaus, S. and G. G. Siefer-Vogt (1993), „The Role of the Target Savings Motive in Guest Worker Migration“, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 17, 181–205 p.
6. Borjas, G. J. (1989), „Immigrant and Emigrant Earning: A Longitudinal Study“, *Economic Enquiry*, Vol. 27, 21–37 p.
7. Borjas, G. J. and B. Bratsberg (1996), „Who Leaves? The Outmigration of the Foreign-Born“, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 78, 165–176 p.
8. Cassarino, Jean-Pierre (2004), „Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited“, *International Journal of Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 6, No 2, 253–279 p.
9. Cerase, F. P. (1974), „Expectations and reality: a case study of return migration from United States to Southern Italy“, *International Migration Review* 8 (2), 245–262 p.
10. Colton, N. A. (1993), „Homeward bound: Yemeni return migration“, *International Migration Review* 27 (4), 870–882 p.
11. Constant, A. and K. F. Zimmermann (2003), „Circular Movements and Time Away for the Host Country“, IZA Discussion Paper No. 960, Institute for the Study of Labour (IZA), Bonn.
12. Constant, A. and K.F. Zimmermann (2007), „Circular Migration: Counts of Exits and Years Away for the Host Country“, IZA Discussion Paper No. 2999, Institute for the Study of Labour (IZA), Bonn.

13. De Coulon, A. and Wolff F.-C. (2006), „The location of Immigrants at Retirement: Stay / Return or ‘Va-et-Vient?’“, IZA Discussion paper No 2224, Institute for Study of Labor (IZA), Bonn.
14. Demografijos metraštis 2007. Statistikos departamentas, Vilnius, 2008.
15. Duleep, H. O. (1994), „Social Security and the Emigration of Immigrants“, ORS Working Paper Serie, No. 60, Social Security Administration Office of Research and Statistics, Washington, D.C.
16. Dustmann, C. (1995), „Savings Behavior of Return Migrants: A Life-Cycle Anglysis“, *Zeitschrift für Wirtschafts-und Sozialwissenschaften*, Vol. 115, 511–533 p.
17. Dustmann, C. (1997), „Return Migration, Uncertainty and Precautionary Savings“, *Journal of Development Economics*, Vol. 52, 295–316 p.
18. Dustmann, C. and O. Kirchkamp (2002), „The Optimal Migration Duration and Activity Choice after Remigration“, *Journal of Development Economics*, Vol. 67, 351–372 p.
19. Galor, O. and O. Stark (1990), „Migrants’ Savings, the Probability of Return Migration and Migrants’ Performance“, *International Economic Review*, Vol. 31, 463–467 p.
20. Galor, O. and O. Stark (1991), „The Probability of Return Migration, Migrants’ Work Effort, and Migrants’ Performance“, *Journal of Development Economics*, Vol. 35, 399–405 p.
21. Herzog, H. W. and Schlottmann A. M. (1983), „Migrant Information, Job Search and the Remigration Decision“, *Southern Economic Journal*, Vol. 50, 43–56 p.
22. International Migration Outlook. Annual Report (2008). OECD Publications.
23. Klinthall, M. (2006), „Retirement Return Migration from Sweden“, *International Migration*, Vol. 44, 153–180 p.
24. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2006 (2007). Statistikos departamentas, Vilnius, <http://www.stat.gov.lt/lt/>
25. Maslauskaitė A., Sipavičienė A., Gedvilaitė M., Knyvaitė I. (2007), „Šeimos abipus sienų: susiformavimas, funkcijų kaita, perspektyvos“. Pranešimas tarptautinėje konferencijoje „Socialiniai ir kultūriniai iššūkiai nacionaliam saugumui“, Vilnius, 2007 m. spalio 12–13 d.
26. Reyes, B. I. (1997), „Dynamics of Immigration: Return Migration to Western Mexico“, Public Policy Institute of California, San Francisco.

27. Shortland, P. (2006), „People on the Move: A Study of Migrant Movement Patterns to and from New Zealand“, New Zealand Department of Labour, Wellington.
28. Sipavičienė A. (2007). „Emigracija ir grįžtamoji migracija: visuomenės ir migrantų problemos“. Pranešimas seminare „Lietuvos demografinės grėsmės“, Vilnius, 2007 m. spalio 19 d.
29. Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis (2005), Vilnius.
30. Yezer, A. M. J. and Thurston. L. (1976), „Migration Patterns and Income Change: Implications for the Human Capital Approach to Migration“, Southern Economic Journal, Vol. 42, 693–702 p.

Si-112 A. Sipavičienė, V. Gaidys, M. Dobrynina. Grįžtamoji migracija: teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje/Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas/Vilnius, 2009, 60 p.

ISBN 978-9955-697-20-6

Knygoje nagrinėjama grįžtamoji migracija Lietuvoje: pateikiamas šio reiškimo apibrėžimas, tipologija bei teorinės išvalgos. Leidinyje analizuojami emigracijos ir grįžtamosios migracijos srautai ir potencialas Lietuvoje, taip pat Lietuvos gyventojų ir išeivijos nuostatos grįžtamosios migracijos klausimais, pateikiama grįžtamosios migracijos diskurso Lietuvos žiniasklaidoje apžvalga.

UDK 314(474.5)

Grįžtamoji migracija:
teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje
Return migration:
theoretical insights and situation in Lithuania

Tiražas 200 egz. Užsakymas 1030
Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius